

La Vall de Medel : II Part.

Autor(en): **Venzin, Benedetg Gioh.**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **39 (1925)**

PDF erstellt am: **12.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-197326>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

LA VALL DE MEDEL

DA PLEVON GIOH. BENEDETG VENZIN

II. PART¹⁾

X. Alps ed economia d'alp.

La vall de Medel ei en ses aults ne en sias valls lateralas ornada cun in tschupi da 12 alps, pli grondas e pli pintgas, atgnas ed jastras. L'alp s. Maria sco era la Puzetta appartegnan a communitads della Leventina el cantun Tessin; l'alp Stgegia ala vischnaunca de Dongio (Diutsch) en la vall Blegno cantun Tessin; l'alp s. Gagl ei propietad della claustra de Muster e l'alp Crystallina della vischnaunca de Muster; la mesadad dell' alp Pazola aud' als vischins de Mompe-Medel. L'alp s. Maria era primariamein propietad della claustra de Muster, ensemen cugl hospici, ch' auda aunc alla claustra. Gl' onn 1572 ils 11 de fanadur ha la claustra vendiu l' alp s. Maria scol argument declara cun consideraziun ed approbaziun dil mistral dil cumin de Muster, e quei duas tiarzas alla degana de Oscho ed ina tiarza alla degana de Termolgio en la vall tessinèsa Leventina e quei per 5600 renschs, exepzionau ils dretgs d' alp dil spatelier de s. Maria.

L' Alp Stgegia ei vegnida vendida gl' onn 1728 dalla claustra de Muster alla vischnaunca de Diutsch per la summa de 3850 liras correntas de Bilizuna. 1728 haveva la vischnaunca de Diutsch surdau 700 fl. ed il rest ei vegnius pagaus 1803. Surda quei aunc paramenta de baselgia consistend en in chormantel, duas tunicelas, ina plauna cun ina continenza, tut reh surcusiù en aur. Supren la vischnaunca de Diutsch l' obligaziun de mantener la via atras l' alp, sco er' il mir da vard della geina de Stgegia. Era stoppi vegnir dau liber transit dellas nuorsas atras l' alp.

Al' enteschatta possedevan ils vischins de Prusastg en la Leventina l' alp Soliva. Gl' onn 1583 ha Medel brattau l' alp Puzetta cun

---

¹⁾ L'emprema part ei comparida ell'annada 37, pag. 21 tochen 58.

l'alp Soliva. Aschia ei la Puzetta possessiun de quels de Prusastg (Brussagio).

L'Alp Cristallina ei vegnida vendida 1644 dalla vischnaunca de Medel alla vischnaunca de Muster per 2900 fl., e zvar gl'emprem 1000 fl. en tiers ed il rest prender giu deivet. Ils tiarms primitivs eran tschentai da maun seniester en la Siarra-dadens il Plaungron e da maun dretg en la Pignoletta. Mo sealzond ina dispetta ei la caussa vegnida definida, che l'alp duei entscheiver da vard dretga en la Siarra de Carpatsch e buc pér en la Pignoletta. Pli-navon stoppi la vischnaunca de Medel mantener la via naven dil misès de Perdatsch eentochen en Carpatsch. Pervia de quella malentelgentscha da vard la vischnaunca de Muster, e la viseta dellas duas suprastonzas sil plaz per revista, ei la detga digl um salvadi de Cristallina vegnida si. Dadens Carpatsch en las aschi numnadas „Fontaunas“, compigliand en quei spazi concediu alla vischnaunca denter Carpatsch e Pignoletta, duei in um de Muster haver messtratsch de siu jert a Muster el calzer ed haver detg: „Jeu sun sil miu e stun“. Ils vischins dil misès Perdatsch han il dretg de chitschar lur biestga sin l'alp Cristallina la permavera entochen ils 13 de zercladur. Er' astgav' ei vegnir baghigiau nagins baghetgs sil territori dil misès de Perdatsch senza consentiment della vischnaunca de Muster.

Las alps s. Gions, Garviel, Garanetsch, Muschanèras, Plattas, Soliva e Lavaz, ein alps appartenentas entiramein a Medel. L'Alp Pazola, sco detg, appartegn la mesadat cun ses dretgs a Medel. Quell' alp ei vegnida vendida gl'onn 1404 della claustra de Muster a Medel. Essend ch' il plaid Buzolas contenius en la brev de 1404 serepeta en ina brev de questiun da 1608 denter vischins de Medel e Mompe-Medel, ch' eis ei clar, ch' ei setractescha leu dell'alp Puzola. La detga ch' ins hagi regalau mes' alp a Muster per chitschar giu il schneccun cun sias cornas dala tschaghegna sco cartiu giavel va vi el reginavel dellas praulas scogl um salvadi de Cristallina: Probabel ei quella detga vegnida si pervia dil sechitschar vidaneu en questiuns e dispettas durond plirs tschantaners. Scogl archiv de Medel muossa si ha quella alp dau bia questiuns e dispettas. La caussa ei vegnida questiunada da 1465 naven entochen 1907, nua ch' ins ei seconformaus en amicabla moda. Nus anflein pia actas davard l'alp Pazola dils onns 1465, 1507,

1539, 1547, 1549, 1588, 1608, 1615, 1653, 1710, 1758, 1845, 1896 e 1907.

En ina brev da 1615 vegn ei fatg giu denter ils vischins de Mompe-Medel ed ils vischins de Mutschnengia e Matergia de cargar en l'alp Pazola 190 vaccas. Mo sch'ei seigi buc avunda vaccas de cargar sche sappi era vegnir cargau ina gianetscha ne mugia per vacca. Mo ils vischins de Medel astgian cargar mo 74 vaccas si Pazola e 21 a Tegia-nova, ferton ch'ils personavels de Pazola a Muster astgian cargar si leu tuttas 95 vaccas. Ils confins denter Pazola e Tegia-nova ein: giudem la vall, sisun il fil de Salaplauna. Il caschiel ch'ei culpeivels ala claustra sco tscheins d'jerta annual sto Tegia-nova dar enequata part sco Pazola. Era pon ils personavels de domisduas parts tras convenientescha augmentar ne sminuir ils dretgs d'alp, sco l'alp po suffrir. Duess'in personavel cargar pli che quei ch'el ha dretg, ed in auter pitir cheutras sche sa lauter pretender indemnizaziun. Dil reminent duei l'alp buca vegnir vendida, mo restar alas duas parts.

1653 ha Medel voliu impunder all'alp Pazola ina taglia per pagar giu ils cuosts d'uiara parti sin las treis ligias e cargai si alas differentas vischnaucas. Ils possessurs della sura alp ein sealzai encunter Medel havend sappropriau e vendiu entgins tocs pistira de casa. La sentenza ha seclamau: Medel duei buca molestar quels de Mompe-Medel cun taglias curdantas tochen dacheu, mo cheu encunter duei Mompe-Medel pagar 20 renschs al saltè de cumin. Il vendiu duei esser renconuschiu, mo buca vegnir alienaus sil avegnir senza convenziun de omisuas vards.

1896 ei Mompe-Medel vegnius castigaus 78 fr. 80 ct. per trans- ed igl uaul Cavorgia de Medel.

1896 ei Mompe-Medel vegnius castigaus 78 fr. 80 ct. per trans- locar la tegia senza consentiment dils personavels de Medel.

1885 ha Medel cumprau giu ils suondonts dretgs dell'alp Pazola da vischins de Muster: 2 dretgs de Gion Battista Deflorin 116 fr. in, e lauter 100 fr.; 2 dretgs de Placi Monn de Segnas per 220 fr.; 4 dretgs de Giachen Maissen de Mompé-Tujetsch per 500 fr.; 2 dretgs de Clau Capeder 250 fr.

1907 ei en ina sessiun a Muster en casa cumin vegniu tractau denter las suprastonzas da Medel e Muster la servitud digl uaul Cavorgia e la pasculaziun de casa e dell'alp Pazola e vegniu regulau giu en amicabla moda. La vischnaunca de Muster conceda

ala vischnaunca de Medel il dretg de baghigiar ina via d'uaul en Cavorgia. Muster duei survegnir 1 fest prau-veder sur la via sco atgna proprietad.

1840 sei vegniu tschentau sequent project de partizun dellas alps a Medel per 10 onns:

Las vaccas vegnan cargadas en quater alps ch'ei: Alp Plattas, Soliva, Muschanèras e Pazola.

Alp Soliva 60 vaccas.

Alp Plattas 60 vaccas.

Alp Pazola 50 vaccas.

Alp Muschanèras 50 vaccas.

A casa astg'ei vegnir teniu naginas vaccas senza lubientscha della vischnaunca.

Duess in' alp vegnir engraviada en quels onns, sche duei quei vegnir ulivau ora. Essend la vischnaunca graviada cun deivets, sche duei mintg' alp pagar 20 fr., mo persuenter ha mintg' alp il dretg de prender si 10 armauls ord la vischnaunca. L'Alp Pazola duei pagar ils sura 20 fr. cul dretg de poder metter quels 10 tocs si s. Gions cun pagar per mirar sisu sin els.

Nagin duei poder vegnir cun tiers ord l' alp num neiv e quei mo ir avon la neiv e turnar suenter la neiv.

Aschigleiti sco la neiv ei tschendada en stavel duei il cautegia esser en l' alp.

L'Alp s. Gions ei alp de mugias.

L'Alp Garanetsch alp de nuorsas.

L'Alp Garviel alp de nuorsas e per temps de mugias.

L'Alp Lavaz, alp de stiarls, sco era de nuorsas.

En las alps de vaccas ei ina tegia, fatg' il pli da lenn, cun davos tier tschalèr per latg e caschiel. Stallas per la biestga ha Medel sin naginas alps, dano Muschanèras-dadens ha ina suschna. Giavischeivel e bien fuss, che mintg' alp havess sia stalla per dis de freid e malaura. Dasper la tegia stat il ficler per ils pors. En tegia sesanfl' en in cantun la furnaischa cun la tschaghegna sin la quala la caldèra penda. En in auter cantun ei la treglia cul letg per la fumeglia dad alp. Encunter ina preit-tegia stat postada sin duas lattas la panaglia, cun dus bratschs de trer in da mintga maun. Per miez la tegia o sut il tetg ein duas ne treis lattas tschentadas, sin las qualas in' entira rietsche de curtés paradescha. Er' il scutgé, cun en la scotg' aischa per far tschagrun, ei postaus

sin in baunet sco retg dell' alp. Meisas observ' ins darar sin las alps. Il pli vegn in esch, in' aissa ne platta postada sin duas buoras a mesa-tegia e quei ei la meisa d' alp; sutgas ein quellas de mulscher, ne buoras che ston survir per seser. Quei ei il cundrez d' ina tegia d' alp. Ina canal atras la preit-tegia meina la scotga or' en in begl tiglaus ord in bliech, il begl de scotga per ils salvanoris. Ils curtès cul latg en tschalèr vegnan il pli tschentai ils emprems giu sil tratsch ed ils auters in sin lauter. Ina rietscha de crunas entuorn el tschaler vegn encoronada da bialas mignucas.

Pli baul stuevan ils purs ir sez en l' alp per chischar lur latg. Cun la marena sin ina catla, serendeva quei pur che aveva il latg en l' alp e semptgava la tscheina pils pisturs. Il quantum dil latg vegneva nudaus cun strehs sin stialas. Sisum la stiala era tigliau o la noda dil pur e sutvi per miez giu in streh liung e da mintga maun de quel in streh per miez vi, ne mo in miez dad in maun, ch' indicava il fun ne miez-fun, in punct indicav' in quart fun. Havev' il pur chischau siu latg, sche prendev' el e metteva sia rauba sin la catla e portava quell' a casa. Ina Domengi suenter messa vegnevan ils personavels ensemen e quintavan da temps en temps giu il latg. Quellas stialas, che mintga personavel stueva portar eran enqualina ornada cun bialas figuras tigliadas ora, sco tgaus, tuors, flurs etc. Quei sistem, de mintga pur ir en l' alp e chischar siu latg, exista buca pli e bein cun raschun. Bia gadas tertignav' in il latg e lauter vegnend suenter havev' empau rauba lavagada cun en il cucu, era mulschev' enqualin mal e privav' aschia las vaccas dil latg. Dapli stueva il pur metter leu sia lavur grad ils pli bials dis e retardar quella. Uss ha mintg' alp siu signun. Tschagrùn e pischada vegnan mintgagada secund il tur de latg pri a casa, il caschiel rest' en l' alp tochen tier la descargada e vegn regulaus dal signun.

Autra fumeiglia d' alp dasper il signun ein: il paster, il tarsiel ed il buob. Paster e buob ston pertgirar ils armauls, il tarsiel procura per la lenna e gida il signun en tegia.

Ils pasters fagevan nodas el fest, sco era crenas e cruschs. Las crenas indicavan ils luverdis, las cruschs las domengias dil cuoz ded alp. Er' observav' ins sin enqual fest ils nums de Jesus e Maria, sco era il nuv s. Martin, tiglai en quel.

Ils pisturs dils schetgs (mugias e stiarls) vegnan numnai starlès (starlè grond e starlè pign).

El decuors dils emprems dis suenter la cargada serend' il plevon sin l'alp per benedir quell'ed ils tiers. Persuenter obtegn el dals personavels u ina mignuca ne in tonts funs pischada. Ins ei perschuadius della verdat dil proverb: „Tut dependa della benedicziun de Diu!“

XI. Veta relegiusa.

Il pievel de Medel ei in pievel relegius de tema de Diu. El ei buc infectaus della tieviadat e digl indifferentismus dils marcaus e dals loghens d'industria. Per memia ha era il spert revolutionari e la mobilisaziun dil temps d'uiara pereclitau empau quei spert relegius e declinau la cardientscha surtut tier la gleut giuvna. Medel ei tut catolic. Exersezi ed usus relegius han ina gronda dimensiun en la veta dils Medelins. Quei muossan las biaras baselgias e capluttas, aschia ch'ins sa dir che mintga vitg ed hof ha sia caplutta, nua ch'il zenn resuna pliras gadas a di, regurdond d'alzar il cor egl ault. Perdetga della veta relegiusa dattan era las confraternitats e las processions che vegnan tenidas. Las pliras capluttas e baselgias han sia benedicziun baselgia, la quala vegn celebrada sut il num pardanonza.

Dallas capluttas e baselgias duei tenor la tradiziun esser la pli veglia quella de Mutschnengia, de s. Bistgaun. Igl onn della fundaziun ei buc enconuschents. La brev de consecraziun era gia 1723, mo ei tras in barschament ida a piarder. Auters datums ein quels dils zenns 1728 e 1756, ed in ella sava della porta baselgia 1670. Avon la caplutta ei in plazet serraus giu da mirs cun ina spezia de carnè. Cheu duei gl'empren santeri haver sesanflau.

Dado Mutschnengia sigl ault Vargèra dasper la via manonta sur Mompe-Medel atras la vall sesanflan las ruinas d'in caplutt. Quel ei, vegnend la via nova baghigiada, vegnius transportaus giu dasper quella dadens ils tunnels. Quei caplutt duei esser baghigiaus tras ina giuvna (ex voto) en empermischun fatga, essend stada en prighel dell'innocenza. Cheu vegnev'ei mintga sonda-sera fatg glisch. Cun lubientscha episcopala ei quella glisch vegnida translocada en la caplutta de s. Bistgaun, nua ch'ella vegneva mintga sonda-sera envidada ensemen cun quella en la caplutta, leu el caplutt avon baselgia. 1856 eis ella tras ordinaziun episcopala vegnida schada sut de far.

A Curaglia, il capo-vitg de Medel, sesanfla la baselgia de s. Clau, sco caplania de Medel. La caplania ei fundada 1642, ed approvada 1644 d'uestg Gion VI Flugi d'Aspermont. Treis onns han cuzzau de baghigiar la baselgia. Treis zenns pendan sin la tuor-baselgia, il grond numnaus il talian dattaus 1815, il secund senza datum, il tierz 1666.

La baselgia ei vegnida engrondida sut caplon Sur Toni Schmid ed ils altars renovai. Igl altar grond ei gotic, ils dus laterals reinesance. Majestus paradesch' il clutgè cun sia cupla rondonda cun tetg d'iom. Els davos onns ei il vitg Curaglia vegnius engrondius ed embellius cun enzacontas bialas casas e dus hotels sco liug de cura per ils jasters. Era la casa della caplania ei vegnida baghigiada e porscha in bi ornament dil vitg. Ina casa a Curaglia ei ornada davontier sin la fatschada dell'intrada d'in maletg, Jesus vid la crusch. A Medel er'ei avon onns pli che 60 hofs d'ina u pliras casas.

In tal hof era Bisquolm sin las spundas dil Muraun. Uss ei cheu mo ina casa pli. Cheu stat la caplutta de s. Brida, sco era de sontga Onna e sontga Barla. Il zenn dattescha gl'onn 1623 ed igl urbari 1677. G'onn 1658 pagava ell'in tscheins annual al plevon.

Plianora sin la madema spunda stat il hof Soliva cun pliras casas. La caplutta cheu ei da s. Pieder encadeinas. Il zenn porta igl orsal 1609. Igl urbari 1677. 1658 pagava era quella caplutta in tscheins annual al plevon.

Dadens Mutschnengia, en in liug isolau, stat enturada d'enzaconts clavaus la caplutta de s. Giusep. Cheu existev'ina gada in vitget numnaus Pally. Il fundatur de quella caplutta ei in cert Martin de Pally. Il zenn ei dattaus 1690, igl urbari 1730.

Casas duei haver existiu odem la vall: A Vargera, si Stagias (ins di aunc uss quels de Stagias) a Mireias, en las Inslas, a Truaisch, a Fadretsch, ora giu Accla, enta Mulin, nua ch'ins va si Soliva, dadens Pally, en Permasti, a Sumacheuas, Vall-sontget.

Per manteniment dil caplut dasper il mulin de Soliva stuev' il muliner procurar e dar ina curtauna graun als paupers. En quei caplut sesanflav'ina statua de Nossadunna. Nondend il pretendiu graun als paupers ei ina bova vegnida giu e terrau en el. Quei caplut ed era il mulin existan buca pli.

In auter caplutt stava vi Vall-sontget. Cert erregius pervia dellas lavinas.

Era dasper la pun Romana stav' in sontget erregius per agid encunter las auas grondas. Quel ei vegnius fatgs si d'in um, il qual mava giu encunter quella pun cun ina vaulta fein. Vegnend giusum la spunda ha el, chitschond la vaulta tut en furia encunter l'aua podiu mitschar e per engraziament ha el tschentau quei caplutt, ch'ei buca pli.

Dadens Vall-de-crusch stat il capo-liug della vall Medel, Platta cun la baselgia parochiala de s. Martin. La fundaziun crod' el tschunavel tschantaner. Primitivamein mussav' ella bucca si sia grondezia presenta, havend mo 3 altars, ferton ch'ussa ha ella 5. Ils 3 emprems altars han in stil baroc ed ein in ver ornament artistic della baselgia. Sia emprema consecraziun crod' egl' onn 1506, tras pader Stiafen vicari general en num d'uestg Ziegler de Ziegelberg. Igl onn 1744 eis ella vegnid' engrondida tras vicari sur Gion Capeder e carschentada en la presenta grondezia e consecrada il madem onn tras uestg Giusep Benedetg barun de Mont. La tuor baselgia ha sisum tier las fanestras in stil roman. Dals 3 zenns ein ils pigns digl onn 1512, il grond 1687.

Hofs existents aunc ussa ne svani entuorn Platta ein: Baselgia, la Fravia, il Crest, Plaunca (aunc uss quels de Plaunca Tagiola; vi da lauter maun dil Rhein: Zunins, Casura, la Casa, Tschameun, Matergia, Muts, Accletta, Mulin.

Dadens Platta sesanfl' il hof s. Roc, dals habitonts della vall numnaus Pardé. Cheu stat la caplutta de s. Roc, patrun della muria. Grassond en quei tschantaner della fundaziun la muria ei quella caplutta vegnida baghigiada en honor de s. Roc, per sedeliberar de quella pestilenza. Quei ei daventau 1592, nua ch'ell' ei vegnida consecrada d'uestg Pieder II de Roscher Zug. Il zenn veder era senza datum, il niev da 1889. Il clutgé della caplutta ha la fuorma d'in tgamin ed il tetg ei da plattas. Sur canoni Caminada fa era menziun de questa caplutta en sia lavur: „Ils zenns grischuns.“

Che la muria hagi era regiu a Medel ei cert. Pli detagliau sur da quella ei d'enflar nuot. La detga lai esser restau anavos els hofs de Drual mo duas femnas dellas qualas ina mava, per ir en baselgia a Platta, sur la pun Dulezi e l'otra sur la pun Romana.

In quart ura plinanensi stat il hof Fuorns, cun sin in crest la caplutta de Nossadunna della neiv. Quell' ei consecrada 1681

d'uestg Uldaric VI de Mont de Vella. 1658 pagava la caplutta tscheins annual al plevon. Siu urbari ei digl onn 1671, nua ch' il fundatur vegn numnaus, in cert Giachen Giger. Il zenn port' igl orsal 1734.

Enzacontas minutas plinanen da vard seniastra dil Rhein stat il hof Accla, il davos vitg della vallada, era numnaus s. Giachen suenter il patrun baselgia. La presenta caplutta ei baghigiada 1850 e benedida en da Pader Placi Tener; consecrad' eis ella d'uestg Constantin Rampa. La caplutta d'avon pagava 1658 tscheins annual al plevon. Igl urbari ei da 1671. Igl altar ei gotic. In zenn ei da 1693, lauter pli novs.

Naven da s. Roc ensi tochen tier ils spitals existevan aunc hofs, fetg probabel a Tegia, la Fravia, Plaun-perdatsch, Mulins, Catineuns, Casiala, Mulin-fuorns, Durschis e Durschei, Fontauna, Pun (quels de Pun), Tscheps, Perdatsch-dadora, Perdatsch-dadens e Dentervalls. Sogn Gions duei esser stau in bien liug de graun. Plirs chischnès existents aunc avon enzaconts onns, datten par-detga de quei. Essend ch'ils uauls ein vegni ragischai ora fetg ei il clima sesferdaus e daventaus pli crius e dacheu la munconza della madiraziun dil graun.

Era per auters vischins da lunsch e damaneivel ha Medel impurtonza en risguard relegius.

La caplutta de s. Roc ei in cert peleginadi, d'in temps fetg frequentaus dad jasters en disgrazias de rutadiras e malsognas pestilentusas per obtener sanadad. Duas tavlas votivas pendentas vid il mir baselgia datten perdetga da quei. Ils 15 d'Uost vegn della baselgia parochial' anora tenuu suenter viaspras mintg' onn ina processiuin tier questa caplutta e recitau il s. Rosari, ch'ei prida si pervia della muria. Il madem di pelegineschan era ils Tessines de Luorscha (Olivone) en processiuin tier il sanctuari de Nossadunna sigl hospici sta. Maria, nua ch'ei vegn cantau la mess' ambrosiana. La claustra de Muster ha quei di l'obligaziun de tarmetter leu in pader cun la s. messa. Alla suprastonza de Luorscha sco er' als spirituals ei il spatialier obligiaus de dar quei di il gentar. Als Tessines ina brel vin.

Sco en auters loghens vegn er'a Medel benediu bia caussas, sin las qualas ils habitonts mettan bia fidonza Aua dils 3 s. Retgs vegn benedida la vigelgia de Buania, candeilas ils 2 de favrè, la gula ils 3 de favrè. Quels dus dis, 2 e 3 de favrè lai mintgin

ch'assista alla s. messa arder sia candeila durond quella. Mademnamein laien las femnas arder candeila durond il survetsch divin dis de bara, dil tierz e caudon, sco era las 4 fiastas e Venderdis sogn ed il di dellas olmas. Mademnamein era las quater-tembras. Mesiamna della Tschendra vegn ei benediu e mess sil tgau tschendra. Domengia de palmas vegn ei benediu palmas. Quellas vegnan per part ensemen cun sal dadas als tiers, sco era messas el graun de semnar. Era vegnan ellas tschentadas, en stiva ed en nuegls, per taner naven mals e disgrazias. Dell' aua dils 3 s. Retgs bueva mintga commember de familia pli baul 3 daguots en honor dils 3 s. Retgs. Era matteva la dunna de casa enzaconts daguots de quella el furnel e sper igl esch-stiva giu per pertgitar dal fiuc. En moments de stemprai vegn empau de quell' aua fretga ord fanestra, quei, che fatg cun vera fidonza, quietescha quels.

La Sonda-sontga vegn ei benediu aua e cotgla. La cotgla vegn messa en la semenza, sco era duvrada per far ina crusch sin la spatla als tiers d'armal avon laschar ir quels sin pistira.

Fiasta Nossadunna-d'Uost vegn ei benediu jarvas las qualas vegnan mademnamein dadas als tiers e messas en las spisas per schurmigiar avon tuttas influenzas dil nauscha spert. La permavera avon laschar ir ils tiers a misés va il plevon nuegl per nuegl e benedesch' ils tiers. Persuenter vegn el ordinariamein remuneraus cun victualias.

Mintga domengia e fira durond tutta stad ston ils habitonts de Medel vegnir a Platta en la baselgia parochiala tier il survetsch divin. Cheu vegnev' ei pli baul detg sut exposiziun dil Snttissim 15 curs rosari; sisu ei quel vegnius reducius sin 10 ed uss sin 5 curs. Sisu vegn ei fatg la processiuun cul Sanctissim entuorn baselgia e dau la benedicziun per conservaziun e prosperaziun dils fretgs dil funs. Quell' obligaziun cuoza naven da Sogn-il-chrest entochen domengia dil Rosari.

Era vegn ei mintga domengia suenter cargar entochen descargar las alps recitau dus paternos per conservaziun dils tiers en las alps. Las seras suenter haver tuccau d'Ave-Maria vegn ei, durond ch'ils tiers ein cargai ad alp, tuccau d'ensemen in uriala cun tuts ils zenns.

Avon onns vegnevan las processiuuns aviartas cun quella de s. Marc, numnada „la processiuun de s. Gieri“. Quella vegneva

tenida de Medei a Muster. Uss eis ella deploradamein dismessa. Quei di er' avon onns la sedada dils buobs. Pli ruh ch'ei mava tier e pli bia graun, schev' ins, ch'ei detti. Ussa vegn quella tenuta en vischnaunca. Denton tuttas difficultats e tuts mals sa ins buca prevedir ne allontanar. Pli bia dil bien ch' ins fiera naven e pli che la relegiun va digrèn. Han nos vegls piu si quellas processions han els saviu il pertgei, e mund-er' ei lu sco uss.

Ina outra procession generala vegn tenuta da s. Cruschs ils 3 de matg. Cheu vegnan ils uclauns sco Accla, Fuorns, Mutschnengia e Curaglia cun lur cruschs en procession a Platta. Avon onns portav' ins era las sontgadats de quellas capluttas en baselgia parochiala. Leu vegn ei lu teniu suenter messa ina procession cumina cul lenn della s. Crusch. Avon onns prendev' era la compagnia de mats en parada part vid quella procession e las giuvnas mattevan si tschupi e tschoss alv. Suenter viaspras serendan las processions puspei anavos en lur liug.

Ils treis dis dellas rogaziuns vegn ei teniu suondontas processions. Las processions dils uclauns serendan mintga di a Platta. Leu vegn igl gliendisdis teniu, suenter las funcziuns en la baselgia, comunablamein ina procession pils funs de Platta entuorn, nua ch' il plevon metteva benediu el tratsch e deva la benedicziun. Il mardis vegn la procession tenuta a s. Roc, la mesiamna a Curaglia.

Sogn-il-Chrest serendan las processions dils hofs puspei a Platta. Las cruschs vegnan laschadas leu entochen igl otgavel, nua ch' il pievel dils uclauns serenda puspei cun la procession anavos en lur liug. Avon messa vegn quei di e durond igl otgavel, mintga di recitan las laudes ed horas della fiasta, suenter miezdi las viaspras. Suenter messa vegn la procession tenuta cul Sanctissim solemnamein cun parada dils giuvens e las giuvnas cun si tschupi e tschoss alv. La procession sextenda sur ils praus Platta vi encunter Baselgia da sum Vall-de-cruschs si, dal stradun neu encunter la baselgia. Quater altarets, ornai correspondent allas forzas localas surveschan per tschentar giu il Sontgissim e dar la benedicziun. Tier mintga benedicziun dat il capitani dils mats in' enzenna de surdar honor al Sanctissim cun buis e fenglis, ferton che giud igl ault de Tagliola ramplunan ils murtès.

Uss vegn mademnamein fatg la procession de Sogn-il-Chrest a Curaglia, la domengia sisu.

D'Anzeinza vegn uss fatg la processiuin della benedicziun dils funs, aschiglioc ils 3 dis dellas Rogaziuns e la quarta da s. Antoni (13 zercladur).

Da s. Gion Battista vegnev' ei fatg ina processiuin si s. Gions tier la caplutta de s. Gion Battista. Ussa buca pli. Ils 26 de zercladur serendan las processiuins si Soliva tier la caplutta de s. Pieder. Quei di vegn numnaus firau-dellas-auras ed ei prius pi per prosperaziun dil fretg dils funs.

Mademnamein vegn ei era fatg ina processiuin tier s. Pieder ils 29 de zercladur per venerar el sco patrun de questa caplutta. Ils dus de fanadur, la Visitaziun-de-Maria serenda la vischnaunca de Medel en processiuin tier la caplutta de s. Maria. Il spatelier ei obligaus de quei dir dar gentar al plevon ed alla suprastanza, sco era ina brél vin als participonts della processiuin. Rest' ei aunc vin anavos, sch' auda quei als giuvens.

Domengia-dil-Scapulier serendeva, uss buca pli, la processiuin cun parada dils giuvens naven dalla baselgia parochiala tier la baselgia della caplania a Curaglia, nua de la fiasta vegn celebrada. Arrivada la processiuin leu vegneva ei fatg ina messa bassa a cantau denton gl' uffeci de Nossadunna. Suenter messa vegn la processiuin tenuta festivamein giu pil Plaun-Curaglia, veramein ina biella solemna processiuin. Havend fatg la curva seferma la processiuin per ritscheiver la benedicziun.

Veramein in varius maletg, vistgius de differentas colurs e bialas sgulatschontas bandieras e cafanuns. Alas 5 turnava la processiuin de Platta anavos en la baselgia parochiala.

Ils 26 de Fanadur da s. Onna mav' ins, uss buca pli, cun processiuin si Bisquolm, per venerar la mumma de Nossadunna, sontg'-Onna.

Igl empren di d'Uost s. Pieder-en-cadeinas, prendev' avon onns il pievel stediamein vid la processiuin, che vegneva tenuta quei di a Soliva per madiraziun dil graun. Sin quella processiuin vegnev' ei tschentau gronda fidonza. Mo il spert modern encurend mo quei, che va commodeivel e dat nagina bregia e stenta, quel fier a tut stentas dal tempel en ed ensemen cun la relegiun smutata sutora e mess' een decadenza, svanescha era la benedicziun de Diu. Domengia-dil-Rosari serendan las processiuins dils uclauns per la davosa gada egl onn tier la baselgia parochiala percheu, en

cumminonza della entira populaziun, tener la solemna processium del s. Rosari atras ils praus de Platta. Las giuvnas cun tschupi ed ils giuvens en parada surdattan in special ornament ala fiasta. Suenter viaspras quei di serendan las processions dils uclauns anavos tier lur capluttas.

Tier la descripziun della veta relegiusa, aud' er' ina cuorta relaziun sur d' ils plevons e caplons, ils quals han cultivau a Medel la veta religiusa e manteniu ella en questa vall.

Gia 1338 anflein nus a Medel in spiritual. Igl onn 1456 ei la baselgia de s. Martin a Platta vegnida proclamada baselgia parochiala ed ils 28 de Fanadur 1500 vegnida separada della baselgia matricula de s. Gion a Muster. Aschia Faber Gion, minister de Medel, 1322 perdetga en ina pergameina, dils documents retics, pagina 25.

Entuorn 1500 vegn commemorau in cert Johann Spisseger. Plevon Florin Jagmet ha mess ensemen suondonta glesta dellas baselgias e capluttas a Medel (1723): „Tenor exacta inquisiziun hai jeu enflau, che 5 baselgias seigen consecradas e 5 buc, mobein solet benedidas. Las baselgias consecradas ein quellas de Platta sco baselgia parochiala, de s. Roc a Pardé de Nossadunna a Fuorns, de s. Nicolaus a Curaglia e de s. Bistgaun a Mutschnengia. Las mo benedidas ein quellas de Biscuolm, de Soliva, de s. Giusep a Pally e s. Gion Battesta si s. Gions. (El 19avel tschentaner ei aunc quella de s. Giachen a Accla vegnida consecrada). Aunc duas appartegnan als hospicis, ina si sa. Maria sil cuolm, l'otra s. Gagl, in' ura plinengiu, las qualas pagan era cheu ina pintga taglia baselgia, mo appartegnan schiglioc agl avat de Muster.“ La glesta dils reverendissims signurs plevons entscheiva pèr cun la restauraziun.

Capaul Gion entochen 1633. En la brev d'errecziun dil capetel della Cadi suttascriv' el sco „in Medel parochus“ plevon de Medel. Mo era gia siu successur figurescha leu paucas lingias sisu. Capaul ei staus caplon a Trun da 1639—1641 e 1641 anflein nus el caplon a Sumvitg.

1636—1649 Sur Gieri Spescha (13 onns). Representaus d'avat Augustin de Muster 1633. Morts 1673 ils 5 de november a Medel e satraus leu a Medel.

1649—1657 Sur Chrest Jagmettes (8 onns).

- 1658—1671 Sur Uldaric Gantner (14 onns), morts 1674. Provisoriamein ei la pleiv vegnida pastorada biabein in meins da Sur Donat de Cabalzar e Sur Benedetg Vinzens.
- 1671—1682 Sur Pieder de Cadurisch de Trun (11onns), morts a Trun 1685.
- 1675 ei vegniu tenu a Medel in capetel general, cun scomondar als spirituals las visetas allas ustrias, per mantener aschia l'honor dil spiritual ed evitar tschontschas rasadas o senza fundament, mo per calumniar il spiritualesser.
- 1682—1688 Sur Ludovic Jagmett (6 onns). Ei morts 1716 sco vicari-episcopal.
- 1688—1692 Sur decan Casper Jagmett (4 onns).
- 1694—1707 Sur Leonard Baschnonga de Domat (13 onns).
- Da 1692—1694 ha surviu provisoricamein la pleiv de Medel Sur Pader Placi Rentimann, decan della claustra de Muster.
- 1707—1708 han per dus meins pastora il caplon de Rungs e pader Ildefons Decurtins.
Pader Rentimann provisorio dals 20 XII 1707 tochen 26 XI 1708.
- 1708—1715 Sur Giachen Schmid S. Th. D. (7 onns) de Casti.
- 1716—1717 da s. Gieri, Pader Benedetg Simeon dil convent de Muster.
- 1717—1723 Sur Otto Cavegn de Cazas (6 onns).
- 1723—1730 Sur Florin Jagmett de Muster (in onn avon caplon 7 onns).
- 1730—1762 urS vicari Gion Capeder de Mutschnengia, vicari-episcopal. Morts a Medel; 1744 ha el engrondiu la baselgia parochiala, † 1762.
- 1762—1779 Sur Placi Genelin de Muster, (avon 18 onns caplon a Curaglia).
- 1779—1814 Sur camerer Gion Antoni Geriet de Tujetsch (35 onns, sisu 2 onns caplon a Medel). Ei stau il davos, ch'ei vegnius representaus dagl avat.
- 1814—1817 Sur Geri Huonder de Muster (avon caplon a Curaglia).
- 1817—1840 Sur Mathias Capeder de Curaglia, morts a Sumvitg 1654.
- 1840—1842 Sur Pader Baseli de Muster.

1842—1849 Sur Pader Placi Tener, conventual della claustra de Muster (avon dus onns caplon a Curaglia).

1849—1851 ei la pleiv de Medel stada vacanta.

1851—1875 Sur Clau Huonder de Muster (morts a Medel).

1875—1909 Sur Canoni Gieri Antoni Simeon de Lonsch (34 onns), morts 1914 a Brinzeuls.

1909 tochen ussa Sur Tumaisch Giusep Berther da Dieni Tujetsch. Ha d'urond sia pastoraziun a Surrhein, luvrau bia per l'apicultura e pomologia ed ei era staus in ver bab dils paupers. In um enconuschent pervia de sia hospitalitat e premura per il beinstar dil pievel.

La caplania ei vegnida fundada gl'onn 1642. Caplons, che han pastoraù, leu, ein:

1642—1644 Sur Mathias Deflorin.

1644—1647 Sur Giachen de Buretsch.

1648—1688 Sur Donat Cabalzar ei staus 40 onns caplon; sut el ei la caplania vegnida approbada (1672 consecraziun della baselgia de s. Nicolaus.

Sur Johann de Lathour ha surviu la caplania 14 onns (morts a Trun 1703), e siu successur Sur Paul de Rungs 15 onns. 1704—1719.

Sisu ein succedi en cuort temps: Sur Florin Jagmett de Muster 1722. Sur Gelli Solér de Schluein 1723 e Sur Giachen Tgetgel de Sumvitg 1724—1726.

1726 Sur Gion Antoni Berther de Segnas. Quel ha mess neu ils dus zenns gronds; il grond en honur de s. Clau, il masaun en honur de Nossadunna dil Carmèl.

1733 eis el vegnius confirmaus sco caplon per veta duronta.

1734—42 Sur Giachen Simeon (8 onns). Sisu Sur Plazi Genelin de Muster, (18 onns caplan e 17 onns plevon). Sin Sur Placi Genelin ei suondaus Sur Giachen Tgetgel, il qual ha operau strusch in onn ed ei morts a Medel. Sur Giusep Antoni Cavigelli entochen da s. Geri 1766. Sisu suond'ina vaccatura della caplania, durond la quala Pader Beda dil convent de Muster duei haver surviu. Sur Darms Casper Martin ha sin ses cuosts reparau tgamin, scala e cuschina. 1768 ha Sur Placi Genelin surpriu la caplania. Sisu Sur Lezi Bosly per 2 onns.

- 1777—1785 Sur Giusep Antoni Föhn.
- 1785—1789 anflein nus gl'emprem caplon nativ de Medel Sur Martin Simonet. Ha mess neu la statua de s. Onna ed autras reliquias.
- 1789—1791 Sur Pieder Weller de Sedrun.
- 1792—1799 Sur Giachen de Gonda de Rueras.
- 1799 ei il vitg Curaglia vegnius sblundergiaus dals Franzos.
- 1799—1802 Sur Sigisbert Frisch de Zignau.
- 1802 matg tochen november Sur Gion Antoni Beer de Tujetsch.
- 1802—1807 Sur Giusep Maria Arnold d'Uri.
- 1807—1810 Sur Giachen Franzestg Geriet, menzionaus aunc 1810 ils 25 de schaner.
- 1811—1814 Sur Geri Huonder de Muster.
- 1814—1815 Sur Gion Antoni Geriet, ch'ei aber buca pli 1815.
- 1815—1817 Sur Michel Genal, morts a Medel.
- 1818—1823 Sur Giusep Maria Camenisch de s. Roc entochen 1826.
- 1823—1827 Sur Stiafen Schmidt de Segnas, morts a Fallera.
- 1827—1829 Sur Pitschen Christian de Schlans.
- 1829—1832 Sur Martin Spedin de Razen.
- 1832—1837 Sur Geri Crufer de Domat. Sin quel ei suondaus Sur Spescha de Trun.
- 1837—1839 Suentar quel ha la venerabla claustra de Muster surpriu la caplania e pastorau quella tras il Paders Placi, Augustin, Sigisbert e Giusep. Sin quels ei suondaus Sur Caduf Gion Giachen de Schluein 1848 entochen 1860. 1847 ei Sur Mathias Capeder staus caplon provisoric.
- 1860—1887 ha Sur Paulin Gualino dil Piemont surpriu la caplania e pastorau quella tochen tier sia mort.
- 1887—1889 ei la caplania stada vacanta.
- 1889—1894 ha Sur Pieder Simeon de Lonsch pastorau.
- 1895—1898 ei la caplania puspei stada vacanta.
- 1898—1917 ha Sur Sep Antoni Schmid de Muster administrau quella. Ei 1917 serendius a Dardin sco plevon.
- 1918 igl Uost ha Sur Giusep Cariget de Trun surpriu l'administrasiun. Serendius 1923 igl October a Lumbrein sco plevon.
- 1922 igl October ha Sur Sialm Gion Battesta de Segnas surpriu la caplania.

Ussa volein nus era dar in'egliada vi sils plevons, ils quals la vischnaunca de Medel ha dedicau al survetsch dil Segner. Nus surdein la glesta dils a nus enconuschents, e sa bein dar, ch'igl ei aunc auters. Tgi che sa novas de tals fa a nus grond plascher cun comunicar quels.

Sco senior dils spirituals oriunts de Medel tschentein nus in Sur Gion Soliva de Medel. Onn de naschientscha ei nonenconuschents. Sia emprema pastoraziun ei stada a Lonsch de 1653 tochen 1657; sisu plevon a Falera da 1657—1670 e da 1670 tochen 1675 plevon a Cazas.

Sco secund suonda Mathias Camenisch. Quel ha surviu a Tujetsch Rueras sco caplon de 1712—1725. Ordinaus spiritual eis el staus 1675. Da 1678—1681 anflein nus el sco caplon a Zignau e da 1698—1703 a Pigniu. Sur Gion Capeder naschius 1705; ordinaus spiritual 1728. El ha surviu a Dardin da 1729—1730. Da 1730—1762 eis el staus plevon a Medel. Morts 1762.

Sur Gion Pally hat fatg ses studis a Dellingen tochen 1753. In onn ha el sarviu sco gidonter a Sumvitg 1755. Da 1756—1758 anflein nus el sco plevon a Bonaduz. Auter pli ei nonenconuschent dad el.

Sur Simonet Martin ei staus ordinaus spiritual 1781. 1782 eis el staus caplon de Lonsch. Da 1785—1789 caplon a Curaglia e da 1801—1804 caplon a Segnas. Sur Capeder Mathias naschius 1791; ordinaus spiritual 1815. Da 1817—1840 eis el staus plevon a Medel. 1844 anflein nus el sco caplon de Rueras. Da 1850—1854 ha el surviu a Sumvitg. Leu eis el morts e satraus leu 1858. Sur Soliva Giachen Stiafen ha surviu sco plevon a Surcasti da 1818—1824. Da 1824—1833 eis el staus en Vallsgn Pieder. Sisu ha el surviu sco plevon a Fallera da 1833—1861. El ei staus secretari dil capetel-Sursilvan ed ei morts a Cuera el spital. Sur Camenisch Sep Maria naschius 1792; ordinaus spiritual 1815. Caplon a Curaglia da 1818—1823, sisu caplon a Sedrun 1823—1832, staus plevon a Surrein 1832—1847. Sur Camenisch ei staus igl um il pli social da glez temps el Grischn ed ha enflau in meriteivel successur en Theodosi Florentini. El ha laschau vegnir surcusunzas si digl Appenzell per dar instrucziun en quei rom allas feglias de Surrein e contuorn durond las seras d'unviern. El ha era cumprau giu la stamparia ch'era vivon stada ala familia Maron de Bonaduz e vegnida en possess de Rest

Pradella. 10 onns ha quell' existiu a Surrein e surviu la Sur-selva cun sia litteratura. Cheu ei vegniu stampau il secund e tierz volum dil legendari de Rest Venzin. Plinavon ei era vegniu dau ora ina gasetta romontscha, mo che ha per munconza de sustiniment, midau pliras gadas il tetel. 1838 e 1839 senumna ella: „Amitg della religiun e patria“. 1840 e 1841 „Nova gasetta romontscha.“ 1842 e 1844 „Amitg dil pievel“. Era ein compari en quella stamparia ils 4 cudischs de suondar Christus 1843, testament dell' olma 1852 sco era 1847: Entruidaments tier l'amegliuraziun della economia d'uuals grischuns. El ei morts 1847. Siu monument porta s'inscripziun: „Il salit dil pievel ed igl ornament della casa parvenda“.

Sur Camenisch Giachen Martin ei staus frar dil Sur Sep Maria ed ha pastorau sco plevon a Surrein da 1848—1854. El ei naschius 1808; ordinaus spiritual 1832; caplon a Sedrun 1832 tochen 1840. Redactur digl „Amitg dil pievel“ 1840—1844; plevon a Tersnaus 1845—1848 e sisu a Surrein. Sco venerabla figura siar' el la rietscha dils caplons de Sumvitg. El ei morts ils 21 de dezember 1899 ed ei satraus a Surrein.

Sur Capeder Clau Martin ei vegnius ordinaus spiritual 1823. Ei staus plevon a Tersnaus 1824—1825. Ei morts leu mo 25 onns vegls.

Sur Pally Giusep Pius, naschius 1867; ordinaus spiritual a Milaun 1896. Staus plevon a Tersnaus 1896—1909; sisu plevon a Surrein da 1909—1915. Morts ils 28 de november 1915 e satraus a Platta-Medel.

Sur Augustin Giger naschius 1873; ordinaus spiritual 1899; da 1900 entochen de present professor al collegi de Maria-Hilf a Schwyz. Ei era staus plirs onns prefect dil gimnasi latin. Ha era componiu pliras bialas poesias e surdau ala stampa delectontas descripziuns.

Sur Giohen Benedetg Venzin de s. Roc. Naschius 1872; ordinaus spiritual 1900. Da 1901—1903 plevon a Pigniu, sisu da 1903—1910 a Presanz e da 1910 entochen da present a Schlans.

Sur Paulin Giger de Curaglia, naschiu 1876, ordinaus spiritual 1901. Ha pastorau sco plevon a Vignon da 1902—1908. Leu ha el restorau la baselgia e mess neu in bi altar gotic. Da 1908 entochen 1923 plevon a Cazas, uss plevon a Schluein.

Sur Ludovic Soliva de Platta, ordinaus spiritual 1918. 1919 tochen 1922 vicari a s. Murezi en Engiadina. Dapli 1922 plevon daleu.

Sur Placi Sigisbert Giger de Platta, ordinaus spiritual 1921. Plevon a Surcuolm da 1921 tochen uss. El ha componiu pliras bialas poesias.

Sur Frater Norbert Pally de Platta, ordinaus sco subdiacon missionari en l'Hollandia 1923 e morts il madem onn.

Paders benedictins ein stai: Sur Pader Benedetg Geriet, che ha fatg il profess 1647, ordinaus spiritual 1683 e morts 1696.

Sur Pader Marian (Curdin) Geriet, naschius 1716, profess 1737, ordinaus 1739. Caplon a Zignau 1750, nua ch'el ei morts e satraus.

Sur Pader Pieder Celestin (Giusep) Giger, naschius 1801; ha surviu en ses giuvens onns sco voluntari sut la bandiera franzosa. 28 onns vegls eis el vegnius prius si egl uorden 1829, benedius spiritual 1830 e morts 1874.

Sur Pader Gregori Capeder (Gion Antoni), naschius 1819, 21 de Matg, profess 25 d'Uost 1839. In um erudit e bein scolau, ch'ei staus moderator da 1845—1846. Da 1847—1848 ha el ensemen cun pader Ursicin enflau albiert en la claustra de Nossadunaun. Restaurada la claustra eis el returnaus a Muster e daven-taus 1848 decan de quella. 1855 ha el surpriu la piazza d'econom entochen 1860. Fetg deplorauŝ eis el morts ils 13 d'Avrel 1875.

XII. Uniuns.

Ils giuvens de Medel seuneschan tier in' atgna uniun „l'uniun de mats, ne compagnia de mats.“ Avon il 18avel onn va ins ordinariamein buc denter ils mats. En baselgia parochiala han ils mats in agen baun, igl emprem sut la porta pintga. Gliendisdis Tschuncheismas sereduneschan ils giuvens sil plaz avon baselgia, per elleger ora in capitani, in stathalter, in bandelier e 6 portafenglis. Sogn-il-Chrest, domengia-dil-Scapulier e domengia dil Rosari fan ils mats parada. Ordavon, la musica, sisu 4 portafenglis, suenter il capitani a pèr cul stathalter e sisu lu ils giuvens dus a dus cun la buis sin schuvi, schia a miez la compagnia il bandelier, ed en la secunda part dils giuvens dus porta-

fenglis, ch' ein dus dils giuvens digl empren onn. Quels forme-
schan adina la tèsta dellas processions e sepostan en ordonanza
tier las benedicziuns, per salidar cun ina salvia. Suenter viaspras
seredunescha la compagnia de mats avon casa parvenda, sco
avon quellas dils geraus e dignitaris per reverir quels cun ina
salvia. Sil comando daus dal capitani ramplunan mintga gada
digl ault ils murtès. Suenter las funcziuns dellas fiastas vegnan
ils mats ensemen tier in glas vin e laian resunar lur frestgas
canzuns. Autras uniuns ein buc enconuschentas a Medel. Per
manteniment digl uorden e della disciplina de vischnaunca vegn
ei ellegiu ora, avon onns da Tschuncheismas, uss l'emprema do-
mengia de schaner, la suprastonza. Quella consista ord igl em-
pren, secund e tierz geraus, in stathalter ed in saltè.

Igl empren geraus diregia la vischnaunca, ils dus auters ein
assistents, il stathalter ei cassier de vischnaunca, ed il saltè
cloma vischnaunca. Sils dis fixai clom' il saltè en baselgia alla
fin dil survetsch divin: „Ei vegn teniu vischnaunca, ils vischins
han la buontad de spitgar el liug solit“. Sin vischnaunca legia
il stathalter giu igl empren il protocol, sisu mett' igl empren
geraus avon las tractandas. Cur ch'ei vegn tier la votaziun, fa
il saltè la proposiziun o damonda giu ils dignitaris in suenter
lauter lur opinium. Sisu diel: „Jeu laschel ir quei, per haver em-
parau, entuorn tgi ch'ei dil meini d'acceptar tegni si il maun,
tgi ch'ei d'in auter meini era.“ Il saltè de vischnaunca havev' era
de trer en castitgs e taglias de vischnaunca. Gevia-grassa avon-
miezdi havevan quels ch'eran citai per castitg de comparer avon la
suprastonza per vegnir sentenziai. Ina commissiun sa ins dir ei
era quella della spenda, per ils paupers, consistent' ordinaria-
mein ord 3 ne 4 commembers, dils quals il president ei il pli il
plevon. Quels han de regular ils quens dil pauperesser e disponer
sur dils paupers. Ina lavur malengrazieivla avon il mun mo ton
pli meriteivla avon Diu.

L'Uniun dil cussegl de scola consist' ord il plevon sco pre-
sident, il caplon ed aunc 3 commembers. Quels procureschan il
beinstar della scola, pladeschan ils scolasts e visettan da temps
en temps las scolas e fixeschan l'entschatta e conclusiun de
quella, sco procureschan era per uorden e disciplina en quella.
Uss aunc in' egliada vi sin enzaconts umens, che han prestau honor
ala vischnaunca de Medel. Medel quenta si 5 mistrals della Cadi.

Sco empren mistral de Medel anflein nus in cert Vincens Villalter da 1431—1435 e da 1438—1439, nua ch'el vegn era numnaus Vincens Villalter de Clavauniev. 1762—1763 ei Giusep Antoni Capeder staus ellegius sco mistral della Cadi, morts 25 de dezember 1790. 1810 ils 11 de zercladur ei Giachen Giusep Pally de Curaglia vegnius ellegius sco mistral della Cadi, ed ha pagau 500 fl. 1836, ils 23 de matg ei vegniu allegiu sco mistral Gion Battesta Bundi. Siu bab ha pagau persunter 800 fl. al cumin. 1817 ei Martin Bundi de Curaglia vegnius ellegius per 2 onns sco mistral. 1790 ils 24 de matg ei Gion Battesta Capeder daventaus scarvon dil cumin della Cadi ed ha pagau per mintga vusch 12 XKr. 1808 ei Gion Librat Luz daventaus assistent dil cumin ed ha pagau 130 fl. alla cassa de cumin. 1812 havein nus Gion Battesta Pally sco assistent dil cumin della Cadi, il qual ha pagau a quel 80 fl.

De comunicar cheu ei aunc ch'ei existev' en la baselgia parochiala in agen baun cun tiglau en mez-rudials, il qual surveva sco plaz per ils pigurès, ils quals pertgiravan durond la stad las nuorsas pagrèras.

XIII. Co l'onda Barla raquent'a nus sur dil chischar.

In di essan nus dus, il Gion Pally ed jeu i sè Perdatsch per magliar gromma. I era in bi die de zercladur. Arrivai entadem gl'ueut da Perdatsch, vein nus viu tgi fimava si Perdatsch-dado, bravamein sedo dal tgamin dell'onda Barla. „Varda se lo te, co l'onda Barla fimenta sco fuss gl'entir Perdatsch en fiuc. Quella e franc se e caischa, nus pudessan ir se empau e mirar colla truscha“. Detg e fatg, betg ditg sisu sesevan nus ein tegia dell'onda Barla e schavan plascheir il bien e gustus latg, che l'onda veva dau a nus en in schuber ed alv burtget. „Uss onda Barla vesan nus bugen, sche vus raquintassas ignada a nus sur il chischa, quei lessan nus bugen saveir.“ „O quei e fetg sempel, quei vi jeu schon dir a vus. Jeu lasch vegnir il latg dus dis vegls. Co sei de chischa. Suenter miezdé pren jeu la binèra e mon ein tschalè. Co vai jeu il plé sis curtés latg de sgarma, e quei fetsch jeu uschè. Jeu pren il cunti de gromma e mon cun quel enturn igl ur dadeins dil curté e fetsch destaca la gromma, dal curté. Lu pren jeu la binèra e pren o la gromma e metta quell'en ina

sadiala. Il cunti quel letg' jeu giu. Cu jeu hai sgarmau tuts ils curtés pren jeu la sadiala cun la gromma e dergia quell' ein la panaglia. Sche la gromm' ei freida, sche stgeud jeu gl' empren la panaglia cun aua buglida. Uss lasch' jeu strar empau la panaglia. Jeu mett' il préel sen la tschaghegna, fetsch fiuc sutein e lu port' jeu ils curtés latg ord tschalé in suenter leuter e mett' il latg el préel. Ils curtés mett' jeu sin beun per lavar giu. Sch' igl ei eunc rentau in tec gromma vid ils curtés, sche letg' jeu giu quella cul det. Uss lasch' jeu vegnir tevis il latg. Denton til jeu empau panaglia, sch' ei sescufenta sto ins schar luft con trai o la clavella. Ei il latg el préel tevis, sche pren jeu il cuagl e stroclal quel empau el latg. Quei di ins dar cuagl. Uss vegn ei cuglada sul latg veia. Ei tut il latg cugleus, sche prend' ins il turschet e truscha bravamein il latg, fagend ir la cuglada in ord-leuter. Quella serimna dend a funs el préel tier magnuc. Uss stoi jeu prender e volver ein las môngias tocha sum la bratscha, mon giudeil préel cun quella e remna ensemen tut il magnuc, tier in toc. Cu gle mo in toc tila jeu el ord' al préel e mett' el fatgiu. Ina butgada magnuc stoi' jeu maglia, quei è bien. Schi è in grond magnuc, sche mett' jeu quel en ina rescha e siarra quell' ensemen. Sul magnuc ein mett' jeu in' aissa e sen quell' in crap per smaccar giu e fa i o la scotga; uss e il magnuc fatg. Uss sto ins fa ple bia fiuc e fa buglir. Suenter tgins a tratg o magnuc di ins al latg schireun, quel è seuns. Uss til' jeu vinavon panaglia. Enqualia vegn ella spert ensemen en ina mes' ura, eutras iadas sto ins aber trai, tgins vegn unfis pli' e tgella crappa. Entscheiva la gromma a tuna da mét, sch'è quei in' enzenna tgi rumpi gleiti ò. Curtgi rump' o scadein' ei plé clar ed ins auda a den il stiec se è giu, uss sto ins eunc trai in tec, e lu ei la pischada ensemen. Ussa prend' ins ina sadiala metta sut la panagl' ein, til' ora la clavela e lai vegnir ora il pen. Sisu til' ins puspei ein la mongia, pren giu il bandeun e pren la pischad' ord la panaglia. Quella bett' ins ein in curté e sbatrogna brav per far i o il pèn e fa ina panazeun. In tec pen beil' jeu e gleuter mett' jeu el préel. Spert eunc la clavela ord il scutgé, ina sadiala sutein e lascha vegnir ora empau scotg' aisha. Quella mett' jeu mademnamein el préel. Uss far brav fiuc. Tge vegn quei uss?

Vus vaseis cunigna tgè. Surrein vegn ei sc' ina gromma, quei è schuffai, ed è bien e gustus. Ussa pren jeu il tgaz furau e pren

suro quella e mett' en ina blaha e quei dat tschagreun. Ha ins o tut sche rest' ei mo scotga blaua el prél. Quella dun jeu als pors. Uss ei chischau. Co pren jeu uss scotga tgeuda e bett' els curtés ed ein la panaglia, pren ina scuett' e lavel giu quels schuber e bein. Sesu sto ins eunc metter ein aua freida e dargianta o. Fatg quei mett' ins ils curtés sen latiu e lai schiar o. Mirei tut il striegn de chischa.

XIV. Della tgina entochen la fossa.

Ei il bab vegnius regalaus da Diu cun in affon, sche va el e damonda padrin e madretscha. La madretscha porta ensemen cul padrin igl affon en baselgia tier il s. Batten. Suenter il batten ha il padrin de pagar ina marena al plevon, caluster ed alla madretscha. Returnai a casa vegn ei fatg in regal tenor beinmanigiar al figlöl ne alla figlola. La madretscha vegn cul canaster e port' er' alla mumma digl affon ovs, paun alv ed auter suenter beinvuler. 15 dis suenter la naschientscha serenda la mumma a baselgia, quei numni ins „ir a trer baselgia“, bein ina curios' expressiun. Leu ritscheiva ella dal spiritual la benedicziun e regalescha a quel persuentar la candeila, ne enzitgei auter. Pli baul vegnevan ils parents ensemen e fagevan tier in batten svadunzas, quei ei ina legra festiva gastaria.

Da Daniev dattan padrins e madretschas als figlols e figlolas in regal. Quei ei per ils affons in di de speziala legria de poder gratular a padrins e madretschas il bien onn e poder portar a casa il biemaun, quei ch'ei la caussa principala. Padrin vul dir ton sco: bab pign, e madretscha, mumma pintga, essend tier il s. Batten daventai spiritualmein bab e mumma digl affon. Figlöl, figlola vul dir: feglet, fegletta. Il padrin vegn numnaus dals geniturs digl affon: cumpar, e la madretscha: cumar. Mier' igl affon gleiti suenter il s. Batten, sche sto il padrin portar el tier la fossa e satrar el e la madretscha cumprar il tschupi. Sco en auters loghens regev' e regia aunc per part la tupa moda dils giuvens de covrer entuorn la notg tier las giuvnas. Igl aschi numnau „ir a matauns“. Mintga brav giuven stat temps da notg a casa sia e ruausa, e mantegn aschia tgierp ed olma sauns, quei ch'ei aschiglioc tier quei tup e schliet usus buc il cass. La notg duei il tgierp ruassar ora per esser glauter di habels per la lavur.

Mo tras cuorrer entuorn la notg anfl' el buc il duiu ruaus e vegn bein enqual gadas aunc blessaus a casa. Quei vul dir far la notg di pil vezi ed il di notg pil ruaus. Da notg van mo tiers scarponts entuorn ed ils giats per ils mugrins a sesgarfflond. Tals giuvens ein era animals scarponts las olmas. Vul in giuven intrar en stan de lèt, sche va el en casa della spusa e damond il maun de quella en preschientscha dils geniturs. Ha ella dau plaid vegn il scret pendius si en scaffa sin cadruvi e las publicaziuns fatgas en baselgia. Tier l'emprema publicaziun ein ils spusai absents. La davosa domengia dellas publicaziuns porta la spusa tschupi e tschoss alv.

Las nozzas vegnan ordinariamein celebradas solemnamein. La damaun marvegl van ils manaders dil spus e della spusa en casa de quels per accompagnar els en baselgia. Denton ein ils mats dil liug semptgai enzanua davos in crest ne davos in mugrin per salidar ils spusai cun ina salvia de buis. Arrivai el liug della baselgia parochiala vegnan els beneventai cun ina salvia de murtés. En baselgia prendan spus e spusa plaz el chor. La spusa ei ornada cun vistgiu ner, si tschupi, ed avon onns cun tschoss alv ed ina guga ne crusch d'aur en culiez. Il spus porta mademnamein il pli in vistgiu ner ed in matget, rentaus vid il tschiep. Semigliont ein ils manaders vistgi. Suenter esser enzinai en serendan ils spusai ordinariamein en casa dil spus, nua ch'ils gasts ein seredunai per portar las gratulaziuns. Sut toasts e cungida da canzuns, en legria e bien humor, vegn la gastaria nuptiala tenuta. Savens cuozza quella festivitad tochen tard viden la notg. Sin las gastarias de nozzas e pardanonzas vegnev' ei ina gada tschentau gronda peisa, quei ch'ei ussa decimau.

Las pardanonzas vegnevan tenidas ina gada fetg ault e cheu stueva la casarina metter sin meisa quei ch'era bien e gustus per la gula. Il di avon vegnev' ei ordinariamein mazzau ina nuorsa per far in bien furtem. Il schambun d'astgava buc muncar, sco er' il ris e las castognas, las patlaunas, la gromma, fava de prers, tastgets, capuns egls-bov, peschs-maghers, raviuls etc. sco era ina buna grassa suppa cun en brav giuta, quei er' il menu della pardanonza, vin darar. Il di della pardanonza vegneva celebraus festiv ton en sco ord baselgia a casa. La biala canzun romontscha cantada en baselgia: „Fiasta gronda nus commonda la baselgia oz de far“, havev' in agen tun festiv. Igl ei don e deplorabel, che

quellas pardanonzas svaneschan pli e pli en la festivitât familiara e s'exploteschan en fiastas de murems e puccaus. Quei ei enzitgei bi e ludeivel cu parents ed amitgs vegnan mintgaton ensemen e sediverteschan e slargian il cor dasper in megler past. Aschia vegn il ligiom de carezia denter parents ed amitgs unius pli intim, ferton ch' el vegn autruisa sluccaus, ed il spert de parentela sferdentaus. Il di de pardanonza sepostavan ils hospitants avon baselgia, cheu il cumpar, leu la cumar; cheu igl auc, leu l'onda; cheu in padrin ne figlol, leu ina madretscha ne figlola. Sco ch' in giavischau gast vegneva trapplaus vegnend ord baselgia, seglev' ins vitier, tschappava pil tschiep ne la schuba supplicond de voler far il plascher e vegnir a gentar. Di in: „Jeu engraziel“, ed acceptesch' el buc senza sufficient motiv sch' ei quei in' enzenna offensiva; acceptesch' ins, sche tegn ins, quei per honor. Suentar viaspras fa ins ina viseta als auters parents, ch' ins ha buc saviu honorar tras prender part vid il gentar. Cheu sto ins, vul ins buc offender, prender part vid la marena, consistent' en in bien caffè, petta, laventada, fava de prers, tastgets, carn-schambun, ligiongas e pischada. In bien magun e beglia bun' e largia drov' ei schon in di de pardanonza per metter tuttas quellas tratgas sut têtg.

Il tscheiver vegnan vischins surtut las domengias, enqual sera ensemen, sco era Gevia-grassa, gliendisdis e Mardis-tscheiver per dar in scart troccas. Cheu sto la mumma preparar lu in bien caffè cun ina buna buccada vitier, ed in glessli vinars (d'ensauna) atga buca muncar.

Discretas quellas gastarias e festivitats stuein nus dir: Il Medelin ei tempronts, modests en spis' e vistgadira, spargnus buc ranvèrs, el cuorra buc sfarlatond per las ustrias e vias entuorn. Ils luverdis sa ins dir cat' ins bunamein mai el en las ustrias, las domengias e fiastas mo in' urialeta suenter viaspras, las seras darar. Denton eis el buc ranvers e raffonts, el ha bien cor per basignus e bunas caussas pias. Mintg' onn spend' el grondas summas daners per baselgias e caussas de cuminetel. Siu temperament ei ruaseivels e calms, el sa alzar sia vusch e far valer siu dretg, nua ch' ei drova, mo enquera buca dispettas e de sestrer vidaneu avon dretgs e mediaziuns, mobein tscherch' el de viver cun mintgin en paisch. Il Medelin tegn ault sia vall e siu mistregn, mo el segloriescha buc, enquera nagin laud, el viva cuntents seocpond cun sia stentusa lavur, sefidond sin Diu.

Mier'enzatgi, sche vegn ei tuccau ina grond'uriala en treis curs il zenn grond de miert. Il cadaver vegn zugliaus en in batlini, il qual vegn cusius ensemen, e mess en bara sin in baun encunter la preit. Sin el vegn ei rasau giu in batlini alv. Sida tgau vegn ei tschentau ina meisetta ne trucca-pintga cun sisu in crucifix, da mintga maun duas candeilas envidadas si, sco er' in glas emplenius cun ieli, il qual survescha era sco per glisch de morts, ed in auter glas cun en aua benedida in palm survend per schar dar al miert l'aua benedida. Tudi e tutta notg vegn la gleut en casa per dir paternos pil defunct. Curch'ins vegn en stiva, prend'ins il palm e dat l'aua benedida al miert, sisu semett'ins enschanuglias sper la bara giu, per sisu lavar si e seser giu. Il bia vegn ei recitau il rosari dad ault. Va in guido, sco era suenter mintga rosari engrazian ils parents dil defunct culs plaids: „Dieus paghi e Nossadunna. Dieus trostegi las olmas tier il s. Parvis“; quei vegn detg treis gadas, la tiarza gada mett'ins aunc vitier: „Spronza ch'el (ella) seigi avon la fatscha de Diu, sche vegn el (ella) er' a rogar Diu per vus.“ 48 uras sto il cadaver star sin baun, sisu vegn el mess el vischi, cun empau stialas suta tgau. Il vischi della giuventegna ei alvs u daus colur, quel dils maridai ners, il madem era la crusch. Avon portar la bara il di de sepultura ord casa vegn ei recitau ils tschun pugns ed il deprofundis. Quei di vegn ei tuccau la damaun treis quarts-ura d'ensem en tuts ils zenns della baselgia parochiala. Avon baselgia ritscheiv' il plevon la bara per benedir en quella. Sisü vegn quella portada en baselgia e tschentada en la nav avon ils pass dil chor. La bara portan 4 umens parents ne vischins dil defunct, il pli figlols, sch'el ha tals; la crusch porta mademnamein er' in figlol, ne buob tierparents. Durond las funcziuns resta la bara en baselgia, sisu vegn ella portada sin santeri e surdada alla tiara benedida. Suenter bara van, gl'emprem dils umens, ils figlols ne il bab, padrin, frars suenter vegladetgna e lu ils auters parents; dellas femnas, gl'emprem figloias, ne madretscha, mumma, sisu soras e lu las outras parentas. Treis seras suenter quei ch' il defunct ei satraus vegnan ils vischins ensem en casa dil defunct e reciteschan 15 curs-rosari per l'olma de quel. Quels, che stattan durond la notg a vigiar, per aschi' ditg scol cadaver sensanfl' aunc en casa, survegnan allas 12 della notg in refrestg numnus „puschègn“, consistent ord paun e caschiel, pischada e mèl, cun

vitier caffè ed in glessli vinars. Mademnamein vegn ei era dau in glessli vinars a quels che portan la bara, avon laschar ir cun ell' ord casa.

Dus entochen 3 onns va ins en malencurada, tenor grad de parentella. Las domengias e firaus port' ins vistgadira nera, ils luverdis buc, las femnas tut ner, ils umens mo il tschiep, mo uss ei era moda de mo metter in pindel ner entuorn il bratsch ne la capiala.

Avon onns vegnev' ei era dau il di della sepultura in stèr pieun „pieun de bara“, ala baselgia. En quel vegnev' ei tschentau in lamegl e laschau arder durond las funcziuns. Ussa vegn ei dau ils daners per suenter. Il di dil tierz vegnev' ei era partiu ora als paupers sal ne frina.

Quei che risguarda la moda de salidar in lauter a Medel denter seculars sco spirituals ei il salid avon miezdi: „Ludaus sei Jesus Christus“, sil qual ei vegn respondiù. „Semper sei ludaus.“ Suententer miezdi: „Buna sèra“, sil qual ins risponda: „Bien onn.“ Va ins naven sche di ins: „Dieus pertgiri,“ sil qual ei vegn respondiù: „Num de Diu!“ Cumpars e cumars, figlols e figlolas mettan aunc vitier igl usitau salid ils plaids: „Bien di“ ne buna sera cumpar, cumar, padrin ne madretscha, figlol ne figlola. Salidan ils umens ils spirituals, tilan els capiala, las femnas ina reverenza cul tgau; femnas pli veglas aunc ina storschida cullas schanuglas. Vegn in parents, amitg ne enconoschent sin viseta, sche beneventesch' ins el culs plaids: „Beinvegni!“ sil qual ins risponda: „Engraziel“. Era vegn ei salidau in lauter fetg savens culs plaids: „Stgavo“. Il salid cummin de partenza ei: „Ussa stai cun Diu! Dieus pertgiri! stai sauns! bien viadi! sin beinseveser!“

Bandunond il pievel las domengias e firaus la baselgia, van ils parents o sonteri sin las fossas de lur defuncts, per sufragar per quels, essend de la carezia resta sur mort e fossa ora. Las familias han siu agen liug, nua che lur defuncts ruausan. Dad ina vard della baselgia stat il carné, nua che cavazzas cavadas ord las fossas, sco era ossa de bratscha e combas stattan en grond diember emplunadas in sin lauter. In crucifix ornond l'intrada en quel, targev' igl egl dil conuschider sin in'ovra artistica.

Senn familiar, spert familiar e carezia per la vallada, part il Medelin cun tuts habitonts dellas montagnas. Fertion ch' ils babs els marcaus ein endisai, d'haver quitau per lur affons entochen

en la vegladetgna giuvenila, quent il Medelin in contrari cugl agid dils ses affons. En las montognas ein ils affons in capital, els marcaus in buordi. „Cu jeu ai sedo empau mes affons, lu vai schon“, aschia plaid' il pauper um d'ina gronda familia. Ed aschia sei, il creditur sa quintar sin quei. Concurs e scassadas ein rar a Medel. Mintgin lavur' e sedosta ston scol po. Tier el vala: „Ura e lavura, Dieus tei gid' alura!“

XV. Da miserias, prighels e sventiras.

La vall de Medel, cun sias teisas spundas e rihezias de fontaunas ed auas, ei ina vall de catastrofas. Grondas extendidas tendas terren surtratgas da gondas e gerra indicheschan las sgarscheivlas boas e partidas greppa, ch' ein el decurs dil temps sescluccadas dals' aults pèzs e sederschidas giu en las valls mettend sut praus e pistiras e rendiu quei terren nonfritgeivels. Surtut ei la vall Cristallina in maletg de sgarschur dretg e seniester dils horribels evenements della natira. Mademnamein ein era las pistiras denter Perdatsch e sontga Maria perdetga co quels elements della natira han furiau cheu.

Surtut tumida ei la hiena dellas montognas, la lavina. La pli gronda part della vall Medel ei buca sagira da lavinas. Naven da Curaglia ei la vard dretga, cun excepziun da pigns tschancuns, exponida totalmein alas lavinas. Mademnamein era la vard seniastra da Drual naven. Savens observ' ins aunc la stad tard viden gronds plazs cuvretgs de lavinas; liungs tunnels, tras ils quals l'aua dils uals e flums cuorra ramurond, ils aschi numnai vadtretgs, ils quals formeschan puns de neiv sur valls ed auas vi. Igl ei aschizun schabigiau che la calira della stad ha gnanc podiu luentar ora la massa neiv manada en la bassa dallas lavinas, aschia che quella resta beinduras onns ora cheu. Tema e sgarschur leva si en in, ves' el a seruclond giud ils aults la lavina, fagend sgarscheivel fracass e canèra derschond entuorn entirs uals, e manond raffond ensemen cun ella crapp' e lenn' en la bassa. Da pli grondas sventiras caschunadas tras auas, boas e lavinas san tradiziun ed historia raquintar.

Avon onns ei ina sgarscheivla lavina vegnida giu dil Sfracc e della Vall-pallas; ina part ei sederschida encunter la baselgia e sfraccu en il tischamber e las fanestras della baselgia paro-

chiala, in' outra part ei seviulta viers igl hof Baselgia e raffau naven leu pliras casas, ne sguardinau quellas malamein. Quei ei il motiv, pertgei ch' ils habitonts de Platta han priu si sco obligaziun de far firau ils 25 de Schaner, il di della conversiun de s. Paul, per protecziun encunter las lavinas.

Ei dat da duas sorts lavinas: la lavina de freid e quella de cauld. Pli tumida ei quella de freid. Ella seprecipitescha cun bia pli gronda spertadad en la bassa, fagend tut ina cuffla. Il pli nausch tier quell' ei il buf, il qual fiera entuorn plantas sco fuss quei zulprins e porta naven ils pli gronds baghetgs. Ei sedi: observ' ins a vegnend ella e nonpudend fugir sefierer per tiara encunter in mir ne rasteina, e star cheu en venter en la neiv e schar ir il buf surora, schiglioc ei ins piars. In onn vegn ei raquintau ch' ina tala lavina seigi vegnida dala Valldecauras giu ed hagi priu cheu in um cun bov e carga fein e portau el sur il Rein vi e tschientau giu el intacts giu sut Matergia. Stau cert ina prigulusa e tumida sgolada. Buca aschi pigulusa ei la lavina de cauld. Ella sederscha pli plaun giud ils aults en la vall, essend la neiv pli loma, bletscha e greva, mo fa terribels dons cun praus e pistiras sgrond surora la cutgna dil tratsch e laschond anavos inassa tratsch, crappa e lenna.

Disgrazias de lavinas ein a Medel buca raritad. Ina tavia votiva en baselgia parochiala (ex voto) relatescha ch' igl onn 1811 ei in um vegnius en la lavina e liberaus tras l'interessiu de s. Clau e s. Gion Battesta. In outra en la madema baselgia, memorisescha ch' in um curdaus en l'aua seigi vegnius spindraus tras l'interessiu de s. Gion Nepomuc.

1851 ils 24 de Mars ei ina lavina vegnida giu Truaisch dadens Mutschnengia e destruiu plirs baghetgs.

1888 Mesamna della Tschendra serendevan 3 umens de Curaglia a Platta, tier il survetsch divin. Vegnend ensum Vall-de-crusch, sedersch' ina lavina de freid giu sin els. In ha podiu sedeliberar setenend vid ina petga. Ils dus auters in ledig ed in maridau ein vegni fretgs giu en la vall. In, ha ins enflau beinspert morts, e lauter ei vegnius enflaus per la permavera dasper il Rein.

Ils nums dils dus disgraziai ein Gion Martin Lutz, maridaus, e Gion Capeder, ledigs.

Igl onn 1893, ils 25 de schaner, ei Baseli Venzin de s. Roc, vegnius mademnamein en ina lavina de freid en la vall de Muts,

dadens Matergia, e vegnius glauter di cavaus ora morts. In frar digl auctur de questa lavur.

Igl onn 1917 ei il giuven Martin Truaisch de Curaglia vegnius satraus d'ina lavina en la vall Cristallina, mond suenter cauras, ed ha piars en quella sia giuvna veta.

Igl onn 1917 hai dau ina sgarscheivla nevada durond la notg della domengia de Palmas sin gliendisdis. Ella tonscheva bunamein tochen si tier las fanestras dellas stivas. Biars perveseders han buc ughigiau quella damaun d'ir a parver muort il prighel dellas lavinas. Lavinas mavan giu per tut, sez en loghens nua ch'ins seregordava bunamein mai, scuond naven pegns e clavaus. Ina bara a s. Roc, la quala dueva vegnir satrada il gliendisdis, ha ins stoviu schar entochen il mardis, ed ei vegnida accompignada mo da pouca gleut, en tutta cuffla. Il mardis-sera allas 4 sedersch'-ina lavina sur ils baghetgs de Pally en, scuond naven plirs baghetgs e satrond suten plirs muvels ed in buob, Pius Pally de Curaglia, il qual ins ha aunc podiu liberar cun la veta. La mademma sera ei era la lavina de Vallsonget vegnida giu ed ha fretg in internau tudestg el Rein, il qual ei restaus morts.

Ina horibla lavina ei era quei onn vegnida giu en la vall de Muts, dadens Matergia, e sfraccau si mass' uaul. La neiv de quella lavina haveva empleniu si las raveras de Matergia e la vall Muts taluisa, che la neiv ha buc podiu luar ora quei onn.

Quei ei enzacontas paucas dellas biaras disgrazias daventadas tras las lavinas.

Autras sventiras daventadas a Medel en consequenza d'auters evenements seigian commemoradas entginas.

1871 ein in buob dil Beart dil mulin a Fuorns, en la vegladetgna de 16 onns, rucclaus dadens Plaunbarcuns sur in grepp giu, volend pinar in fest, ed ei restaus morts.

Era vegn ei raquintau ch'in um, il qual fageva fein sin las pallas de Valaulta, seigi selischnaus el rischlar e rucclaus giu en la Vall dentervalls ed ei vegnius enflaus leu morts, il tgau separaus dal best.

La vigelgia de s. Burclamiu vegnevan ils purs de Medel si s. Gions per prender sils madès. Quel ch'era il ferm mava culs buns. Igl emprem ch'era sil madè quel prendeva possess de quel senza tscheins. Il sura disgraziau ei stau in Librat Lutz, fegl digl

assistent de s. Gions, il qual haveva sco empren sil plaz priu il madè de Valaula en possess.

En la Pignoletta della vall Cristallina, ei els otgonta dil 19avel tschentaner, in giuven Vigeli Giger de Mutschnengia, il qual fageva fein a pastg, rucclaus, el stuschar il fein, sur in platiu giu, ed ei restaus morts.

Avon entgins decenis ei ina dunna Pally de Curaglia ida il di dellas olmas suenter miezdi dadens Curaglia si Canduglias per distiarner, ed ei essend il tratsch schelaus selischnada e rucclada giu el Rein-de-Plattas, ord il qual ins ha tratg ella morta.

Mademnamein ei era inna dunna de Curaglia, Rosa Flepp, empau disturbada el tgau, pigliada, vi ch' ins hai mai enflau nagins fastitgs pli dad ella. Carteivel sedisgraziada els tunnels.

Ina certa Margreta Lutz de Bisquolm, fumitgasa cul spitalier si Caschatscha ei vegnida enflada morta si la Crusch.

In cert Bundi, feagl de stathalter Sep Bundi, ei mond ala catscha sin gaglinam vegnius per la veta en la vall Pazola.

Pertut nua ch' ins va ein sper las vias cruschs, indicontas tals trests schabetgs.

Aschia observ' ins els tunnels treis cruschs. Ina dadens ils dus emprems, nua ch' in giuven Manetsch de Muster ei disgraziaus, rucclond giu en las undas dil Rein. Plinanen avon ils tunnels grond regord' ina vid la mort, ch' in parler Valier de Muster ha enflau en in fuorn de cristallas, curdond quel sur el en, durond ch' el cavava.

Dadens igl empren tunnel grond en la vall della Zagrenda observ' ins ina crusch sil grepp cun las letteras M. P. Cheu ei ina notg il scolast Martin Pally de Platta, sedisgraziaus curdond, en la stgiradetgna sur la pun, giu en la profunda buola, nua ch' ins ha mai enflau el pli. In cudisch de notizias curdaus ord sac, ch' era sut la pun en, ha dau perdetga dil schabigiau.

Mademnamein fa er' ina crusch, sur la Fravia a Platta vid il mir dil stradun endamen, che cheu seigi disgraziau in Gion Pally de Mutschnengia entras imprecauziun cun ina buis cargada de sitar nota.

Ils onns 1919 e 1920 han portau trests cass ala vischnaunca de Medel. 3 catschadurs ein el decurs de strusch in onn vegni per la veta. Igl onn 1919 igl October ei scolast Benedetg Venzin

d'Accla, in frestg giuven um, maridau avon in onn, ius sil Tgern dasper il glatscher de Davos-glitschès sin la catscha de camutschs. Havend sitau giu dus, ha el aunc voliu il tierz ed ei, mond suenter, rucclaus sur ina preit-crapp giu e restaus morts. Il Schaner digl onn 1920 ei in ferm e valerus giuven de Tschameun, Martin Venzin, sedisgraziaus cun la buis mond si Tegia-nova suenter in' uolp, e restaus morts. Il madem onn, il september ei Giachen Antoni Giger de Platta, in vegl catschadur, fravi ed um de 65 onns, selischnaus si Muschanèras sin ina platta, mond sin la catscha de muntanialas, è curdaus sur la buis en, la quala ei idea el il siet atras il cor. Veramein trests cass. Dala mort improvedida, libereschanus, o Segner!

Era las bovas ed auas han fatg biars e gronds dons a Medel. Surtut maretta de vegnir commemorada l'aua gronda digl onn 1868, nua ch'ei haveva treis dis e treis notgs pluviu noninterutamein. Cheu ha il Rein ed ils auters uals mess sut e rendiu tier grava massa prau, e manau naven massa lenna, ge aschizun tiers.

En uras de malauras, stemprai, sco era, curche la neiv smanatscha la stad de vegnir giu sils èrs, eis ei usitau de tucclar ils zenns; quei numm'ins „tucclar d'auras“. La fidonza dils habitonts de Medel, ch'els tschentan sin ils zenns ei gronda, e buc per nuot pertgei ch'els ein ge benedi persuenter. L'inscripziun dils zenns ei ordinariamein: „Mortuos plango, vivos voco, et fulgura frango“. Jeu deploreschel ils morts, clomel ils vivs e calmeschel ils stemprai!

Ei seigi uss aunc commemorau enzitgei sur dils barschaments succedi a Medel. Igl onn 1777 ei il vitg de Curaglia barschhaus giu per gronda part il Venderdissogn la sera. Il pievel er' a Platta en la baselgia parochiala tier las mudinas. Fagend sisu la processiuon ha ins observau Curaglia en flommas. Cuninagada ei la processiuon sesligiada si per serender sil liug dell'arsa. Quella processiuon vegn era dapli lu mai tenuta pli la sera da notg, mo-bein sil di. Dal vitg Curaglia ein restadas mo in pèr casas.

D'auters barschaments ei enconuschent in a s.Roc, che ha il meins de matg intschendrau ina casa dubla e domondau l'unfrenda d'in buob de 9 onns, Gion Battista Venzin, frar de Sur Giohen Venzin. Essend il fiuc ruts era da mesanotg ed ils umens sils misès, a casa mo femnas ed affons, han las flommas victorisau e nuot podiu vegnir salvau.

In auter barschament ei succedius dadens Platta en Plaunca, il qual ha er' intschendrau ina casa dubla. Quei ei stau gl' atun 1855. Probabel stada dada fiuc. Stau igl onn 1857 avon dertgira. Las ruinas ein aunc veseivias.

Igl onn 1899 la domengia suenter Nossadunna d'Uost ei tras dar fiuc d'affons riut ora fiuc a Curaglia ed intschendrau in clavau. Ils madem onn igl October ei puspei tras dar fiuc d'affons barschau a Casura duas casas e 5 clavaus. Per munconza d'aua han mo ina casa ed in clavau podiu vegnir salvai. En consequenza de quei barschament ei igl hof Casura ius en. Uss ein leu mo clavaus. Aschia vesein nus la vall Medel continuamein persecitada da grighels de lavinas d'auas e fiucs. Treis elements culs quals ils Medelins ston scols auters combatter, mo che prendan buc al pievel de Medel la carezia ed attaschadat per sia vall nativa.

XVI. Nodas casa e nodas dils tiers.

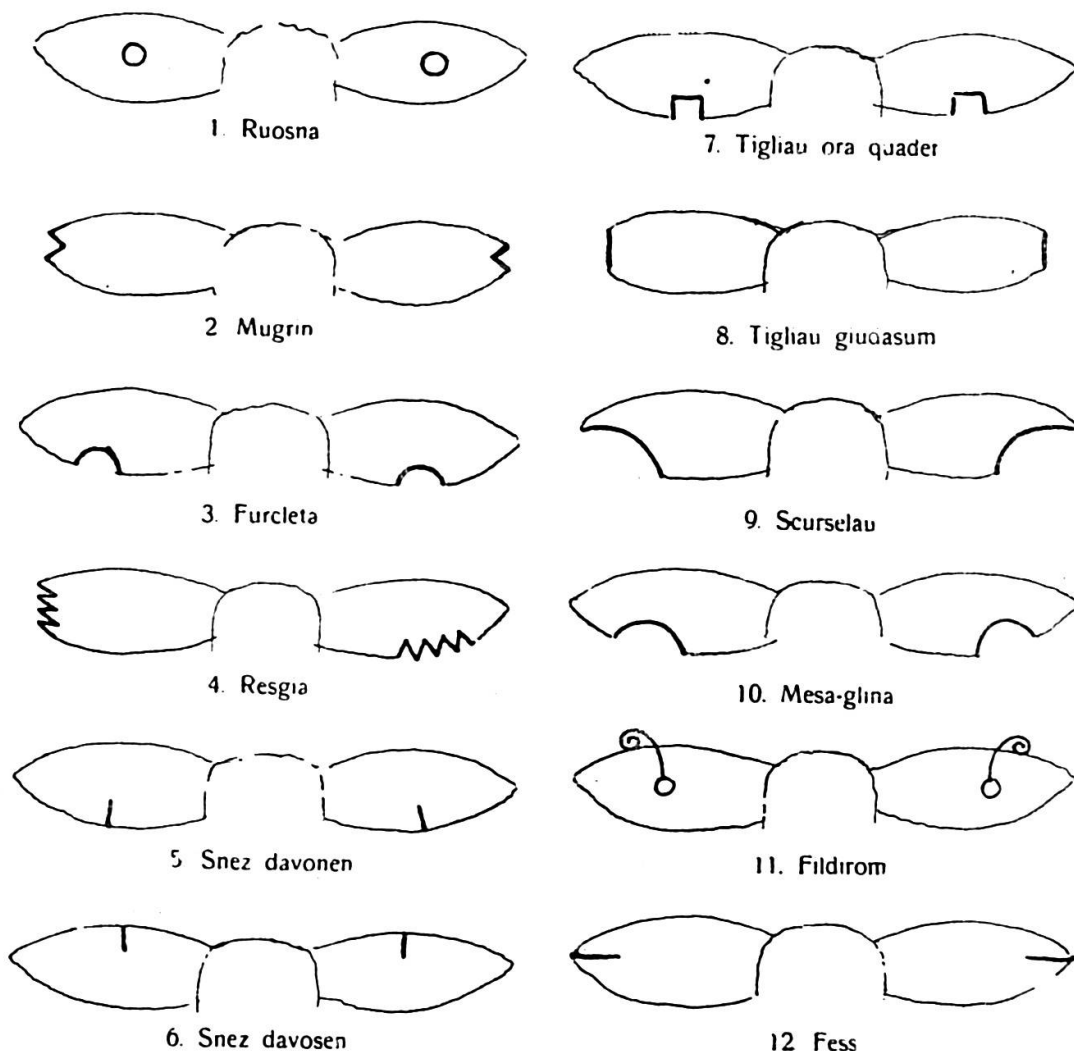
Quei ei ge stau in basegns da vegl enneu de nudar objects mobils, sinaquei che quels mondian buc a piarder, ne vegnan scumiai giu. Ussa daventa quei il pli tras berschar cun in fier en igl object las letteras initialas dil possessur. Denton dat ei aunc familias, las qualas possedan las veglas nodas casa. Quellas nodas casa havevan pli baul la valeta de sigils, suttascripziuns e documents, e mavan vi da familia sin familia. Il pli giuven della familia ha il dretg sin la noda casa.

Plirs objects indicheschan pliras nodas, stovend vegnir midada la noda mond vi sin pliras familias.

Ils tiers manedels, sco nuorsas e cauras vegnan nudai vid las ureglias: Las expressiuns principalas en: 1 furau, 2. mugrin, 3

furcletta, 4 resgia, 5 schnez davon en, 6 schnez davos en, 7 tigliau o quader, 8 giudasum, 9 scursallau, 10 mesa-glina, 11 fildirom, 12 fendiu.

Tras variaziuns e combinaziuns vid l'ureglia dretga e seniastra, davon e davos, e tras applicar pliras nodas vid ina ne duas ureglias, dat in sufficient diember per semussar si sco franc possessur. Tiers che sesanflang igl atun tier la zavrada nonnudai, vegnan ingantai! La noda dils tiers ei possessiun, sc' in prau ne èr. Tgi che ha nagina sto vegnir en possess d'ina tala.

XVII. Usus e giucs.

Divers usus e giucs regian a Medel. Ils usus generals dil pievel hai jeu gia relatau, jeu less mo aunc commemorar enzaconts usus dils affons ed auters.

In usus, il qual allegrescha zun fetg ils affons, ed il tralaschar dil qual fuss per quels la pli gronda penetienza, ei quel de catar biemaun de Daniev. Quella damaun ein ils affons marvegli a strada, els han nuota de far clamar. La mumma ha preparau in bien solver: petta cun péra, mèl e caffè cun zucher. Quei plai als affons stupent. Sisu van ils affons per la vall entuorn casa per casa a catar biemaun. Igl auguri ei: „Bien di e bien onn, dei biemaun.“ Il regal ordinari ei enzaconts raps, che tunan en las buorsas dils pigns sco fissan els ils pli rehs dil mund. Padrins e madretschas, sco aucs ed ondas dattan a lur figlols e figlolas, nevs e niazas ordinariamein aunc ina marena. Padrins e madretschas lu aunc vitier il biemaun, consistentes u en daners ne materias. Era ils pli datierparents van a catar il biemaun in a lauter, nua ch'ei vegn ordinariamein surviu si cun petta cun péra ed in glessli vinars.

Da Buania van ils 3 s.retgs per las casas e contan ina ne pliras canzuns. Per suenter survegnan els in regal en daners. Avon onns era quei buc il cass. Treis mattatschs gronds sevistgeschan en da retg cun crunas sin tgau e scepter en maun. Il Casper quel vegn scurvanaus en fatsch e tila il pli l'egliada sin el. In porta la steila. Quella ei postada sisun in fest, cun dad in maun in bratsch per manar entuorn. Endadens ei tschentau ina candeila, la quala envidada si risplend' atras il glas de colurs.

In auter usus era de s.Gada. Quei di fageva la mumma ina barbalada. En ina cazetta vegnev' ei mess piaun giu funs, suren ina pasta mischedada cun péra tosta e carn piertg. La cazetta vegneva mess' en pegna e laschau cuer la pasta, quei dav' allu in famus gentar. Dacheu: „Barbalada liung' e lada sco la pun de s. Gada.

Mardis-tscheiver sera fageva la mumma de casa dal temps vegl, nua ch'ins magliava nagina carn la Cureisma in bien furtem e quel vegneva la suenter haver dau troccas tochen las 11 consumaus cun in bien caffè vitier ed in glessli vinars. La carn, che vannzava matteva la mumma en ina cuppa e salvava si tochen Pastgas. Mardis-tscheiver sera vegnev' ei era fatg si dad in temps ina puppa de strom e dau fiuc quella. Quei indicava barschar il tscheiver.

L'emprema-domengia de Cureisma vegneva numnada „la domengia de gromma,“ ne „il tscheiver de caschiel dils purs“. La sera semptgav' ins quei di ina buna gromma dira e patlaunas tier.

Ils maridai davan quella sera in' uriala troccas e fagevan sisu lur gastarieta, il tscheiver de purs.

Era fuv' ei avon temps l'isonza de sedivertir quella sera denter la giuventegna cun dar schibas. Ins fagev' in grond fiuc sin in crest. Ord in' aissa vegnev' ei resgiau or' ina schiba cun ina ruosn' enamiez. Quella schiba vegneva plantada sin in fest e laschada piglar fiuc. La schiba vegneva lu cotschna sc' in barniu, fretga d' ina plaunca giu cun numnar la persunn' ala quala la schiba era dedicada. Uss ei quei giuc veramein paganil dismiss, e quei ord dus motivs: primo pervia dil prighel de fiuc e secundo pervia dils indecents discuors ed offensiuins, sco era pervia dil schliet exempel als affons.

Era vegnev' ei pli baul fatg igl aschinumnau tscheiver de mascas (Mascradas). Ins mav' entuorn vistgius ord moda. Ei vegneva per exempel fatg igl um salvadi e sia dunna, ils quals mavan entuorn en costum empau de zagrenders, fagend la cuorsa casa per casa, divertend cun lur sgnoccas e possas. Ei vegn era raquintan denter auter, ch' in um seigi ina gada sevistgius da lieur ed in auter hagi manau quella casa per casa en in sughet. Vegnend en ina casa er' ina dunnetta sin pegna, vesend quella la lieur siglend per la stiva entuorn hagi quella griu: „Gion va spert per la sagir e taglia giu il tgau al giavel“. Bein grond' impressiun fagev' igl um mond entuorn vistgius d'uors. Havev' in situ in uors, sche targev' el giu a quel la pial. Il tscheiver prendev' el e mettava quella pial sur el giu. Mascraus aschia mav' el casa per casa targend si stir, il qual ins dava bugen per recompensaziun d'esser liberaus d'ina tala bestia caschunonta tonts dons.

Da mesa-cureisma er' ei la moda de resgiar la vegla. Ils buobs de scola fagevan resgias de lenn. Podevan els tier la pli vegla buoba de scola, sche vegneva quella resgiada. In di sil qual ils affons spetgan zun vess ei il di de s. Clau. Entiras iamnas avon dian ils affons pigns paternos, ed ins noda si conts ins hagi detg. Quel che ha detg ils pli biars suppona de survegnir il pli bia. La sera avon s. Clau, ils 6 de December, van enzaconts giuvens casa per casa cun meila, fretgs e tortas per visitar ed alegrar ils affons. Quels dian: „Sontga Clau vegn“. Avon casa vegn ei mess fein ed aua per dar agl asen de s. Clau. Ils bransins scalinan, tut tgeu en stiva; „el vegn“. Uss eis el cheu. In um vegl cun barba, grisch ne alva, sil tgau ina gneffla, en maun in fest, ornaus cun

ina camisch' alva tochen plaun, si manti d'uestg e stolla stat sin sava digl esch. Dasper el sia fumeglia, in ner en fatsch cul schierl plein tortas si dies; puspei in auter cun in sac sin schuvi scadanond bravamein nuschs, in auter cun in sac lien meilsa ed auter; in ei onn zulé e fa ina canera culs bransins simulond gl' asen e dend schlops cun la geissla sco fuss leu in' entira battaria en moviment. Ils affons stattan-enschanuglias. Sontga Clau vegn enamiez la stiva ed arva in cudischun schend si ils fellers de mintg' affon e dend admoniziuns. Als malperderts e nuschs cammond' el al ner de dar ina torta, la quala quel dat a quels cun sbargaments e tschera brutta. Bein enqual affon vegn cheu en spir tema e las larmas els egls. Tut' enina roccla meila, nuschs ed auter ord ils sacs e schierl, sin cammond de s. Clau, pèr la stiva entuorn. Cheu seglian ils affons tut in surlauter, mintgin volend il pli. Quei ei ussa s. Clau della sera. La damaun ein il fein e l'aua avon casa vegni pri naven dals geniturs per laschar crer ils affons ch' er' il s. Clau della notg seigi staus. Sin meisa ei semptgau per mintg'-affon in tagler cun si meila, nuschs, petta e péra tosta ed auter pli, e sin quel dils malperderts er' ina torta. La damaun ein ils affons bein marvegl en pei senza far clamar e vegnan en stiva per mirar tgei s. Clau della notg hagi portau. Anfl' in ina torta sin siu tagler, fa el ina tschera brutta, mo la torta sto prender siu plaz el cantun davos ina harta ne si sur il lenn de palantschuu per survir tscheu e leu sco madretscha als malperderts e malobodeivels affons.

Ils affons immiteschan en giucs e seriusadad ils vegls. Ils buobs fan si cun crappa, lenn' e maulta casas, clavaus e tegias e tschentan puns sur ualets vi. Era taglian els ord lenn vaccas, cars e bennas. La buoba fa si sias puppas, drez' en cuschina e pistregns de lavar e far paun. Termagls cumprai vesev' ins pli baul darar u mai e quei per avantatg dil giuven dun inventiv. Oz il di vegn ei dau or' in tschupel daners per termagls, ch' ein en enzaconts dis fatgs en paglia, ed ils raps fretgs dil Rein giu.

Durond il temps de scola han ils affons lur agens giucs, qualificai al temps. Igi atun, peraschiditg sco igl ei aunc terrein, dattan ils buobs la balla e las buobas sediverteschan cun far il rudi, ne de piglar.

Ha la neiv cuvretg ina gada vias e spundas, sche vegn la sgarsola ed ils sgarsolets pri neunavon. Uss han ils scis priu surmaun.

Ei quei vargau in temps e cuntentau empau, sche vegn ei dau ils nuvs. Ei vegn rimnau ensemen in diember nuvs. In fiera in nuv encunter il mir, sisu vegn ei fretg ils auters encunter quel. Quel che ha ils pli biars damaneivel dil fretg gl'emprem po ir cun quels dils auters. Buns giugadurs gudognan bia gadas mantuns nuvs e quel che ha nagins pli taglia savens aunc ora quels dellas caultschas, aschia ch'el piarda bunamein quellas.

In auter giuc durond il temps de scola ein era las schibas. Ina schiba rodonda da lenn ne plum vegn furada enamiez cun duas rusnas ina sper lautra. Tras quellas rusnas mett'ins ina corda, trai lu la schiba entuorn, e storscha en la corda fetg. Targend, la corda enadora va la schiba entuorn cun tutta forza fagend gronda canèra per plascher dils buobs.

Er' il trer bottas e far battaglia delectescha fetg ils buobs, sco er' il rucclar ensemen quella tier grondas bottas curch'ell'ei temprada e loma e far rucclar quellas dellas plauncas giu. Savens samettan buobs e buobas er giu sinsè sin la neiv sin spundas e stauschan la neiv avon els fagend ir quell'en squatschs. Mo quei cuosta caultschas e rasas e vilent'empau la mumma.

Vi encunter la permavera ala fin della scola fan ils buobs paliets. Mintgin ha siu plascher ed improva de trer il siu il pli ault el luft. Il paliet vegn tigliaus ord in stgein ne schlonda, nua ch'el ha la dretga peisa da mintga maun vegn ei tiglau en ina crena. Vid in moni storscheivel vegn ei ligiau ina corda e fatg en in nuv orasum quella. La corda vegn messa en la crena dil paliet. Cul maun dretg tegn ins la pala dil paliet, stenda la corda ferm, e lai, ei quella stendida ferm, dar il paliet, il qual sgola egl ault.

Era vegn ei fatg ord tortas de salisch, han quellas schit, schuletgs, sco era sprezas. Ins tila la scorsa entira ord il lenn staupa quella sin in maun cun stuppa ne pupi, sufl'en empau luft e stauscha lu ina clavela en encunter la stuppa, che quella sgol'el luft.

Savens catt'ins era vid eschs-tegia ne nuegl ruosnas barschad'oras en las savas. Quellas ruosnas ein vegnidas fatgas tras il giuc „chistrar la nebla“. Ei in di ina spessa nebla, ch'ins vesa nuot, vulan ils buobs fugentar quella. Ei vegn priu in lenn dir, tiglau ora quel da mintga maun en péz; el lenn vegn ei tiglau enamiez ina canal entuorn entuorn e mess en crusch en quella canal la corda. Il lenn vegn uss tschentaus denter igl esch e la sava en e dus buobs, in dadens en in dador, tilan la corda. Il

lenn va cheutras entuorn, e dal spert moviment cul qual el se volva vegn el caliraus en la ruosna e peglia fiuc. Duei il stecli gartigiar, sche stoi vegnir detg ils plaids el trer per la corda: „Nebla, nebla della vall giudo e mai pli siden.“

Auters giucs dils affons ch' ein usitai a Medel ein: Dar la caura, dar platta-stetgel, dar il parvis ed uffiern, dar il piertg, far tschetta-bieta ed aschia vinavon. Tuts giucs innocents, ils quals fan grond plascher als affons, preservan da biars mals e fan passentar vi cuort il temps.

XVIII. Medeschina populara, enzennas dil calender e règlas dil pur.

Medel ha nagin miedi domiciliau leu, il pli damaneivel ei Muster, en in' allontanaziun d'ina entochen 2 uras. Denton han ils spirituals daleu, surtut caplon Schmid ed il present plevon Tumaisch Berther, prestau biars buns survetschs en malsognas. Grad il temps della grippa 1918 ha plevon Berther semussau sc' in ver bab dils malsaus e spindrau bein enqual della segira mort, e tut mo per in „Dieus paghi!“

Dals mettels de casa ein en diever: Per schalentau ei bien fel-piertg. Encunter rosabella: frina ne cleri, mo mai bletsch. Per mal il culiez: launa nera, buca lavada, ch' ins metta entuorn culiez ne era conif, sco er' in catschiel-launa. Per mal il venter: curetg cun piaun culau ensemen, era vinars d'ensauna. Per mal costas, polenta caulda, ne cuglada sco tschagrun frestg, ch' ins metta sin las costas. Bogn de peis cun en tschendra e sal en aua caulda ei buns per trer il saun giudord il tgau, ne allontanar la stauncladad. Grass de muntaniàla ei buns dadens e dadora. Las unglas sto ins tagliar giu da digren schigloc creschan ellas viden en la carn. Ha ins bricclas, duei ins nuar in fil de launa entuorn la briccla e far seccar vi ella e lu fierer briccla e fil en in buatsch, schigloc tuornian ellas a crescher. Ragie schrena ei buna de mustigiar curch' ins ha mal ils dents. Per plagas de barschau ei bien: ieli d'oliva, ne gromma e clar d'jev, ch' ins fruscha si. Raggischrena ensemen cun il tubac dat in bien aroma de fimar e pre-preserveda de biaras malsognas. Izuns turi ein buns encunter purgar. Per tuss e stretg ei bien té de jarvas s. Margretha. Quell'-jarva carschevo ina gada verda en massa sin las alps. Aunc uss

catt' ins ella leu secca. Quei er' in' jarva zarta, in bien pastg de latg, aschia ch' ins duei sco la fabla raquenta, haver saviu mulscher treis gadas a di las vaccas. Cheu hagi inagada in signun, ch'er unfis de mulscher e chischar ton latg, smaladiu l'jarva, ch' ella deigi seccar vi. Dapli lu ei l'jarva sontga Margretha secca e nongudibla per ils tiers.

Per membra smaccada ei bien tinctura arnica ne plantagels smaccai. Per far calar d'ir saun de plagas ei bien teilasfalien, ne plantagels; per saun-nas derscher aua dil culiez giuden, ne puorla de bulius-tschagrün (bovist). Ils bulius brins sco capialas (Steinpilze) vegnan numnai „cacs-tgaper“. Dolurs de tuttas sorts vegnan pridas naven cun raischa, surtut cun largiau-larisch. Encunter stretg e mal il péz ei bien té de camella e fegla-magnuca. Per mal las ureglias ei cussegleivel de lavar ora quellas cun aua de fegla-magnuca e metter en quellas vata bugnad' en ieli d'oliva. Tier inflammaziuns dil dir ein bien de metter si snecs smaccai. Encunter esser serraus dell' aua ei bien té de cuasgiat ne d'ènis. Plagas vegnan tgunsch medegadas cun lavar ora quellas cun impiens, ne laschar latgar giu ils tgauns. Encunter reumatismus ei bien scaldar si satgets cun sablun lien ne era star cun la membra malsauna sur burniu de geneivr' en. Té d'iva ei buns per bia uisas. Per mintga mal ei carschiu in' jarva, sch' ins mo sa enflar e far diever dad ella.

Van las cauras suenter izuns e bullius, sche va il latg els corns. Ragischs dultschas e raischa mustegian ils affons bugen ed ei saun.

Sin las enzennas dil calender miravan ils vegls fetg bia e tschentavan gronda peisa sisu essend da grond' impurtonza per las lavurs dil pur. Dasper la glina eran las autras enzennas che giugavan ina gronda rolla, suenter las quallas il pur stueva sedriزار volev' el buca pitir don. Semnar sto ins da carschen, schigloc vegn' ei mai neunavon. Annagl, capricorn bov e liun sco stadera einn bunas enzennas de plantar sco era de schar ir tiers giuven per l'emprema gada sin pistira. Tiers schai ora per l'emprema gada sigl um dell' aua ne ils peschs, van adina suenter l' aua e seglian bugen en quella. Lai ins ora sils schumalins van els ensemen; sin la stadera si e giu. Mett' ins truffels ils schumalins, sche dat ei era da quels rentai plirs ensemen, mett' ins igl um dell' aua ne ils peschs vegnan els loms e malsauns. Crebs ei ina schliat' enzenna; tiers schai ora l'emprema gada sin quell' enzenna

van sido partut e roclan tgunsch. Sil scorpion duei ins buca metter grascha, schigloc fieran las furmiclas si mantuns tratsch; era de segar sin l'enzenna dil scorpion ei schliet, essend ch' ei vegn in schliet pavel, il qual la biestga vul buca magliar. Affons naschi las quaterembras vesan bugen sperts.

Reglas dell' aura valevan: Va il solegl giu bials la sera, sch'ei lauter di bial' aura; va el giu pauc ne nuot vaseivels, ei lauter di macort' aura. Artg della damaun la sera pultaun; artg della sera fa biala tschéra. Bia blau egl artg in onn cun bia serein; bia verd bia fein, bia mellen bia graun. Sei dis de brentina e plieva solegl la damaun alas 7 ne alas 8, sche suond' in di de plievia; vegn ei ora bi alas 9, sch' ei l'aura biala quei di. Tgetschen indichescha suffel. Claras calondas stgir meins, stgiras calondas clar meins. Tun ei igl emprem la permavera dal fagugn dat ei ina stad bletscha, tun' ei dal' aura sut ina stad schetga Vegn la neiv giudo la carschen-matg, sche neiv' ei giudo mintga meins. Neiv' ei domengia de palmas sin las palmas neiv' ei era sil graun. Plov' ei domengia della sontga Trinitat, sche plov' ei mintga domengia la stad. Van las miurs igl atun sils chischnès e secatschan ellas baul en casa, vegn ei baul unviern. Sgolan las hirundelas la sera egl ault, sch' ei lauter di biala aura; sgolan ellas suenter il tratsch vi, sch' ei lauter di macort' aura. Cont' il parfinchel fui, fui, sche vegn ei macort' aura. Seglian buèras e muschins a grad en fatscha ed ein molestus, sche vegn ei plievia. Vegn la cornaglia la stad giu en la bassa, sche vegn ei neiv. Fa la faulsch pètsch, sche vegn ei che plova. Isa la biestga fetg dis de stad, sche semida l'aura prest. Brisch' il solegl fetg stat ei buca ditg bial' aura.

Ils dis de Nadal entochen Buania urtegian igl onn en ses 12 meins. Nadal igl onn ed ils auters dis ils meins. Biars indicheschan quei cun nullas, ina nulla clara indichescha in meins clar [○]; ina mesa clara miez clar e miez stgir [◐]; ina stgira in meins stgir [●].

Il sigil della vischnaunca de Medel ei s. Martin a cavagl.

Igl auctur della descripziun della vall de Medel engrazia a tuts quels ils quals han gidau el cun surdar material tier la presenta lavur. Era roga el de voler exculpar, sche buca tut ei curdau ora suenter giavisch e plascher d'enqual lectur. Sch' in ne lauter anfl' aunc enzitzei, ch' ei buca communicau cheu, sche duei el laschar saver igl auctur ne publicar quei. Pia in cordial „Dieus paghi“ a tuts conlaboraturs.